

Iransko-irački rat i američka politika na Bliskom istoku

Mišković, Ante

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:887054>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Ante Mišković

Iransko-irački rat i američka politika na Bliskom istoku

Završni rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Iransko-irački rat i američka politika na Bliskom istoku

Završni rad

Student/ica:
Ante Mišković

Mentor/ica:
Doc. dr. sc. Branko Kasalo

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ante Mišković**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Iransko-irački rat i američka politika na Bliskom istoku** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 22. rujna 2021.

Sadržaj

Uvod	1
1. Irak, od projekta britanskog imperijalizma do Sadama Huseina	3
2. Iran, preobrazba iz sekularne monarhije u moderni kalifat	5
2.1. Utjecaj reformi dinastije Pahlavi na iransko društvo i državu	5
2.2. Iranska revolucija i njen učinak na eskalaciju napetosti s Irakom	6
3. Politika SAD-a na Bliskom istoku prije Iransko-iračkog rata	8
3.1. Američka politika na Bliskom istoku do Iranske revolucije	8
3.2. Američka politika na Bliskom istoku nakon Iranske Revolucije	10
4. Iransko – irački rat, odjek na društva i ekonomije Iraka i Irana	12
4.1. Korijeni sukoba	12
4.2. Eskalacija napetosti	14
4.3. Tragedija Tukididove zamke	15
4.4. Različita očekivanja od sukoba i njihove posljedice na tijek rata	18
4.4.1. Stereotip „Arapske vojske“ i Sadamovi poltroni	18
4.4.2. vatreno krštenje „Države Božje“	19
4.4.3. Posljedice prolongiranog rata na dva sukobljena društva	20
4.5. Učinak osvajanja Majnuna na promjenu karaktera rata	21
4.6. Prekretnica kod Faoa i put ka okončanju sukoba	24
5. SAD i druge međunarodne stranke u Iransko –iračkom ratu	29
5.1. Američka politika na Bliskom istoku od Iranske – revolucije do Zaljevskog rata 29	
5.1.1. Odnos SAD-a prema sukobljenim stranama prije „Tankerskog rata“	29
5.1.2. Uloga SAD-a u „Tankerskom rat“	32
5.2. Ostale strane sile uključene u sukob	36
6. Rat bez pobjednika i njegove posljedice na prilike u regiji	41
6.1. Kraj osmogodišnjeg pokolja	41
6.2. Posljedice Iransko – iračkog rata na bliskoistočnu regiju	44
6.3. Američka bliskoistočna politika nakon Iransko – iračkog rata	46
7. Zaključak	49
8. Sažetak	51
9. Summary	52
10. Literatura	53

Uvod

Među velikim sukobima 20. stoljeća, najčešće se ističu dva svjetska rata, Vijetnamski, Afganistanski rat, izraelsko – arapski sukobi i dr., međutim na Bliskom istoku¹, dvije sile su se tijekom 1980-ih upustile u totalni rat, koji je premda manje blizak svekolikoj svjetskoj javnosti kako za njegova trajanja tako i danas ipak jedan od najkrvavijih i najdugotrajnijih sukoba 20. stoljeća. Sukob koji je rezultirao milijunima mrtvih, ranjenih i iseljenih te uništio ekonomije dvaju država i postavio temelje za buduće sukobe na Bliskom istoku. U ovom radu analizirat će se korijeni tog sukoba, njegov odjek na društva Irana i Iraka, epilog Iransko – iračkog rata u vidu ekonomskih i društvenih posljedica po Iran i Irak te vanjskopolitičkih poteza istih od 1988. godine nadalje. Koristeći se analizom Iransko – iračkog rata koju je priredio Efraim Karsh u svojem djelu „Iran – Iraq war, 1980 – 1988“, cilj je prezentirati ključna događanja iz ratnih godina kroz prizmu političkih i ekonomskih zbivanja koja su proizlazila iz promjena u vojnoj situaciji. S obzirom na uzročno – posljedičnu vezu između uspostave Islamske republike i slijeda događanja koji su rezultirali iračkom invazijom na Iran, potrebno je predočiti razloge izbijanja Iranske revolucije te utjecaj koji je uspostava teokracije imala na daljnje narušavanje odnosa s Irakom. Kratki pregled glavnih predrevolucionarnih, revolucionarnih i postrevolucionarnih događanja u Iranu koji je priredio Bruno Brakus predstavlja ključan dio literature korištene za osvjetljavanje odjeka Iranske revolucije na eskalaciju napetosti između Iraka i Irana. „Svjetski poredak“ Henryja Kissingera s pregledom regionalne povijesti i ideološke koncepcije koju zastupaju iranski klerici omogućio je detaljnije razumijevanje ideološkog konstrukta na temelju kojeg je oblikovana politika postrevolucionarnog Teherana. U svrhu usporedbe dvaju režima, njihovih politika i ideologija kao i razumijevanja načina na koji su obostrano nesuglasje i nepovjerenje doveli do točke usijanja odnosa, knjiga G. L. Simonsa: „From Sumer to Saddam“ predstavlja neiscrpan izvor za formiranje cjelovitog višeslojnog pregleda stanja u iračkoj državi i društvu pred izbijanje sukoba, tijekom i nakon istog. Vanjskopolitički aspekt rata kao i situacije u široj regiji prije, tijekom i nakon sukoba nemoguće je zanemariti, posebice ukoliko se uzme u obzir interes svjetskih sila za sprječavanje širenja Iranske revolucije. Uključujući djelomično korištenje već navedene literature za prezentiranje ključnih vanjskopolitičkih zbivanja koja su prethodila Iransko – iračkom ratu, te se zbivala za trajanja i nakon sukoba, s posebnim naglaskom na

¹ Relativnost pojma Bliskog istoka je i dalje zastupljena kod definiranja prostornog obuhvata istog, općeprihvaćena geopolitička definicija podrazumijeva prostor u okviru kojeg su uključeni i Iran i Irak kao državno – pravni entiteti. Pojam Middle East koristi se ponajprije u angloameričkoj literaturi i istovjetan je hrvatskom pojmu Bliskog Istoka, Near East u američkoj geopolitici označava prostor SZ Afrike. *Britannica* - <https://www.britannica.com/place/Middle-East> (23. srpnja 2021.)

ulogu SAD-a, djelo Y. Halabija: „US Foreign Policy in the Middle East“ predstavlja dominantan izvor informacija za formiranje teza iznesenih u djelu glede uloge SAD-a i vanjskih sila u regiji u kontekstu Iransko – iračkog sukoba. Osim spomenutih djela korišten je i čitav niz izvora iz znanstvenih časopisa kao i internetskih izvora u svrhu što detaljnije obrade socioekonomskih i političkih implikacija Iransko – iračkog rata na društva dvaju sukobljenih država i ostalih (in)direktnih sudionika rata. Korištenjem stavova i činjenica zastupljenih u navedenim literarnim izvorima, ključna zadaća ovog rada je prezentirati koherentan pregled vanjskopolitičkih i unutarnjopolitičkih zbivanja u Iranu i Iraku neposredno pred izbijanje Iransko – iračkog rata, tijekom i nakon sukoba uz analiziranje uloge SAD-a (i drugih stranih sila) u kontekstu spomenutog sukoba.

1. Irak, od projekta britanskog imperijalizma do Sadama Huseina

Današnji Irak prostor je bogate povijesti koja seže još do vremena Sumerske i Akadske civilizacije kao nekih od prvih poznatih sedentarnih društava. Stari Babilon, Asirija, Rimsko Carstvo i nekoliko arapskih kalifata dominirali su nad prostorom današnjeg Iraka. Osmanska vladavina od 16. st. do 1918. predstavlja posljednju dugotrajniju vlast neke strane sile nad tim prostorom. Unatoč bogatoj kulturnoj povijesti izuzev islamske vjere na tom području nije postojao nijedan unificirajući čimbenik među tamošnjim mozaikom plemenskih identiteta. Islam, premda dio zajedničkog identiteta gotovo svih Iračana je ujedno i izvor raskola u iračkom društvu zbog animoziteta između šijita i sunita koji je s različitim intenzitetom izbijao na površinu više puta od nastanka Iraka. Britanci kao posljednji u nizu stranih gospodara Mezopotamije našli su se uhvaćeni u vlastitoj mreži obećanja i tajnih dogovora tijekom Prvog svjetskog rata. Pritom su dosljedno primijenili odredbe Sykes-Picot dogovora, formiravši novu iračku naciju bez uzimanja u obzir etničkih i religijskih podjela koje su od nastanka predstavljale prijetnju budućnosti Iraka u granicama uspostavljenim nakon Prvog svjetskog rata. Odabir kralja Faisala I. iz hašemitske dinastičke kuće za vladara Iraka također je od početka postao izvorom sukoba budući da su manjinski suniti koncentrirali svu vlast u svojim rukama na opće nezadovoljstvo šijitske i kurdske populacije. Od stjecanja potpune neovisnosti 1934. godine do definitivnog konsolidiranja vlasti u rukama Ba'ath stranke nakon puča 1968. godine, Irak se konstantno nalazio u stanju unutarnje nestabilnosti uz niz državnih udara i uvijek prisutnu prijetnju kurdskog separatizma. Unatoč obilju unutarnjih problema, Iračka se država uspjela prometnuti u jednu od najmoćnijih i najuglednijih arapskih država kada je u pitanju vanjska politika. Kraljevina Irak je 1945. bila jedan od osnivača Arapske lige i aktivni sudionik u Arapsko - izraelskom ratu 1948. kao i potpisnica Bagdadskog pakta 1955. godine.² Puč kojim je uspostavljena republika 1958. godine označio je razdoblje albanizacije Iraka inicirane povlačenjem iz Bagdadskog pakta. Izoliranost se produbila uslijed zahlađenja odnosa sa Sovjetskim savezom koji je podržavao kurdskog separatističkog vođu u egzilu Mustafu Barzanija te Velikom Britanijom koja je negirala iračko polaganje prava na Kuvajt. Novonastale prilike ujedno su postavile temelje za konačni uspon Ba'ath stranke na vlast 1968. godine koja je kapitalizirajući na rastućoj opasnosti kurdskog separatizma uz nezadovoljstvo izazvano Šestodnevnom ratom 1967. godine uspješno preuzela vlast po drugi puta nakon 1963. godine. Konsolidacija vlasti u rukama Ba'ath režima postavila je Irak na put k jačanju nacionalizma i potiskivanju unutarnjih podjela između sunita i šijita kao i kurdskog

² E. Karsh, 2002, 7.

pokreta za neovisnost. Vrhunac iračkog nacionalizma i agresivne vanjske politike predstavlja vladavina Sadama Huseina koji je 1979. primorao dotadašnjeg predsjednika Ahmeda Hasana al-Bakra na odstupanje s položaja. Ovim činom Sadam je postao apsolutni vladar iračke države obnašajući istodobno funkcije predsjednika države i predsjednika Revolucionarnog zapovjednog vijeća.³ Sadam Husein se pokazao kao okrutan politički realist ali i pragmatik, svjestan unutarnjih podjela u Iraku bio je spreman na ustupke Kurdima i šijitima a novac od rastuće dobiti prodajom nafte koristio je za poboljšanje statusa stanovništva kako bi umanjio mogućnost nemira.⁴ Upravo mogućnost unutarnjeg raskola bila je vječitom prijetnjom Sadamovoj vlasti i jedan od temeljnih razloga zbog kojih se odlučio na pokretanje invazije na Iran. Ba'ath stranka za čitavog svojeg postojanja imala je uporište u manjinskom sunitskom stanovništvu, a činjenica da takav režim nije došao na vlast legitimnim putem već državnim udarom 17. lipnja 1968. dodatno je otežavala poziciju Sadamova režima i zahtijevala mudro političko manevriranje i na unutarnjem i vanjskopolitičkom planu. Irak je u osvit Iransko-iračkog rata bio za Bliski istok iznenađujuće prosperitetna država i vojna sila s ogromnim političkim kapitalom u arapskom svijetu. Unatoč tome iza fasade prve sile arapskog svijeta i ekonomskog boljitka osiguranog profitom od prodaje nafte nalazile su se unutarnje podjele čija je eskalacija svakog trenutka mogla ugroziti opstanak države. Sadam Husein bio je svjestan takve prijetnje, a strah od kurdske separatizma i šijitske „izdaje“ imao je ključnu ulogu u njegovoj odluci da preuzme inicijativu i djeluje protiv percipirane najveće prijetnje, saveza Irana i iračkih šijita. Sadamove osobne ambicije za liderstvom u arapskom svijetu i na Bliskom istoku kao i želja za uspostavljanjem pune kontrole nad spornim, za Irak strateški neprocjenjivim Shatt-al-Arabom⁵ značile su da je šansa za dijalog s postrevolucionarnim Iranom poprilično mala.⁶ Činjenica da je Teheran bio u najmanju ruku podjednako nepopustljiv te čak i ambiciozniji u svojim očekivanjima od potencijalnog sukoba učinila je da taj sukob iz eventualnosti prijeđe u sferu realnosti.

³ Ibid., 14.

⁴ Ibid., 9.

⁵ Shatt al-Arab, rijeka koja nastaje spajanjem Eufrata i Tigrisa kod iračkog grada Kurne, te nakon 200 km utječe u Perzijski zaljev. Zbog strateškog značaja za Irak i Iran, glavni izvor prijepora između te dvije države kroz 20. stoljeće.

⁶ E. Karsh, 2002, 13.

2. Iran, preobrazba iz sekularne monarhije u moderni kalifat

2.1. Utjecaj reformi dinastije Pahlavi na iransko društvo i državu

Za razliku od svojeg zapadnog susjeda čije je postojanje rezultat nacrtu kasnog europskog imperijalizma iz čega proizlazi i jedinstveni splet unutarnjih problema koji su do danas ostali uteg iračkoj naciji, Iran je zemlja duge tradicije i sljedbenik tisućljetne perzijske civilizacije. Kulturne i civilizacijske tekovine stare Perzijske države neizostavan su dio iranskog nacionalnog identiteta i ono što Iran uz Egipat izdvaja od velike većine drugih muslimanskih država budući da se tradicija državnosti na tom prostoru proteže sve do Medijskog Carstva u 7. st. pr. Kr. Naspram recentnosti iračke nacije, Iran je država s dugom tradicijom državnosti, a ujedno i domovina jedinstvenog naroda koji se razlikuje od Arapa koji čine većinu na Bliskom istoku. Osim njegovanja tisućljetne tradicije i relativne etničke homogenosti, Iran odlikuje i unitarnost religijskog konstrukta, budući da je Iran najveća šijitska država, a šijiti čine uvjerljivu većinu tamošnje populacije.⁷ Imajući na umu ove posebnosti, vidljivo je kako je Iran po pitanju etničke i vjerske homogeniziranosti u daleko boljem položaju od Iraka, a upravo takve distinkcije u unutarnjem stanju nacije predstavljale su najveću prednost Teherana nad Bagdadom pred, kroz i nakon Iransko-iračkog rata. Rat iscrpljivanja u kojeg je bio upleten režim ajatolaha Homeinija, tijekom osam krvavih godina iscrpio je iransko društvo i ekonomiju, no unatoč velikoj cijeni, Iran je uspješno preživio smrtnu borbu sa svojim najvećim antagonistom i ubrzano se oporavljao nakon rata, nastavivši jačati utjecaj na Bliskom istoku do danas. Upitno je s kolikim bi uspjehom Iran vodio borbu s Irakom da nije bilo već definirane iranske ekonomske i vojne moći koja je omogućila preživljavanje osmogodišnjeg totalnog rata, a čiji su temelji postavljeni za vladavine šahova Reze Pahlavija i njegova sina Muhameda Reze Pahlavija. Reza Pahlavi je za svoje vladavine do 1941. godine proveo niz društvenih reformi koje su rezultirale dvojakim učinkom čije će posljedice imati odjeka na događanja gotovo pola stoljeća kasnije. Intenzivna sekularizacija dovela je do raskola između vlasti i vjerskih elita i stvorila tenzije koje će rasti i u konačnici kulminirati revolucijom 1979. godine.⁸ Istodobno isticanje preislamske povijesti Irana kao sredstvo jačanja nacionalnog duha urodilo je značajnim uspjehom po stabilnost iranske nacije i postavilo temelje patriotskog zanosa na krilima kojeg su milijuni Iranaca oduševljeno dali doprinos u Iransko-iračkom ratu. Poslije kratkog perioda britanske i sovjetske okupacije, nakon 1945. godine Muhamed Reza Pahlavi je preuzeo iransku krunu te nastavio s reformama

⁷ H. Kissinger, 2015, 133-135.

⁸ B. Brakus, 2016, 2.

koje je započeo njegov otac. Zahvaljujući povećavanju prihoda od nafte nakon nacionalizacije Anglo-iranske naftne kompanije ranih 1950-ih te podršci SAD-a, šah je uspio preobraziti Iran u *de facto* hegemonu među Zaljevskim zemljama i povećati međunarodni ugled i moć iranske države.⁹ Osnutak SAVAK-a¹⁰ 1957. godine dodatno je ojačao šahov osjećaj kontrole nad iranskim društvom i klericima koji su predstavljali glavnu opoziciju režimu, posebice nakon agrarne reforme koja je ciljala i njihove posjede.¹¹ Premda nije uspjela spriječiti rastuće tenzije u iranskom društvu, šahova tajna policija ipak je predstavljala osnovu za kasniji sigurnosni aparat islamske republike a njeni operativci činili su okosnicu sigurnosno obavještajnog aparata u Iransko-iračkom ratu. Jednako vrijednom u ratu pokazala se vojska koju je šahov režim uz obilatu američku asistenciju izgradio u respektabilnu vojnu silu i sredstvo odvratanja od moguće iračke agresije.¹² Osjećaj lažne sigurnosti koji je karakterizirao šahov režim za njegova čitavog postojanja (izuzev kratkog prekida nakon demonstracija 1963. godine) u konačnici je razbijen 1978. godine, revolucijom u kojoj su Amerikanci kao glavni saveznici njegovog režima okrenuli leđa monarhu.¹³

2.2. Iranska revolucija i njen učinak na eskalaciju napetosti s Irakom

Demonstracije usmjerene protiv šahova režima koje su se svakih 40 dana počevši od siječnja 1978. održavale u sve većem opsegu pružale su uvid u budućnost Irana i čitave regije premda ni službeni Teheran ni svjetske sile nisu uspjele uvidjeti veličinu prijetnje po regionalnu stabilnost. Od nemalog je značaja činjenica da su upravo studenti teologije bili inicijatori masovnih protuvladinih okupljanja, jer je od početka bilo očito kako su iranski klerici na čelu sa ajatolahom Ruholahom Homeinijem uvidjeli šansu da izravnaju račune s režimom koji je desetljećima nastojao marginalizirati njihov društveni utjecaj.¹⁴ Krajem 1978. šah je u konačnici popustio pod pritiskom i napustio zemlju, a u veljači iduće godine je Homeini uspio oboriti privremenu vladu Šapura Baktijara koja je predstavljala posljednju nadu Carterove administracije u nastavak savezništva Washingtona i Teherana.¹⁵ Referendumom 3. ožujka 1978. potvrđena je legitimnost novog režima te je i službeno osnovana Islamska republika Iran. Imajući u vidu animozitet iranskih klerika prema šahovom režimu koji je postao omražen i u većini svekolike javnosti potrebno je uzeti u obzir i

⁹ E. Karsh, 2002, 9.

¹⁰ SAVAK- tajna policija režima Muhameda Reze Pahlavija.

¹¹ B. Brakus, 2016, 3.

¹² E. Karsh, 2002, 18.

¹³ B. Brakus, 2016, 5.

¹⁴ Ibid., 5.

¹⁵ Y. Halabi, 2009, 91.

ideološke postavke zbog kojih je iranska revolucija predstavljala tek prvi korak u nacrtima novog režima. Vizija državnopravnog poretka kakvu su zastupali iranski klerici na čelu s Homeinijem temeljila se na razmišljanjima Hasana al-Bane te Sajida Kutba koji su u svojim djelima iznijeli viziju nove ujedinjene islamske države koja bi bila suprotstavljena tzv. dar-al-harbu (svijetu rata – svijetu „nevjernika“).¹⁶ Ideološke postavke al-Bane i Kutba preuzeo je i u svoja razmišljanja implementirao Homeini, stvarajući viziju ujedinjene islamske umme. Koncept ujedinjene umme podrazumijevala je „izvoz“ revolucije u druge zemlje sve dok se posvuda ne uspostavi „Božja država“.¹⁷ Treba razlikovati koncept islamskog kalifata koji podrazumijeva apsorpciju svih teritorija na kojima žive muslimani te pojam umme prema kojem bi svi muslimani živjeli pod istim teokratskim režimom no državne granice bi ostale nepromijenjene. Homeinijev režim nije imao namjeru anektiranja susjednih područja već osiguravanja vlasti suglasne s ideologijom islamske republike u arapskim državama. S obzirom na usmjerenost iranskog režima na širenje revolucije, bilo je očigledno kako Irak kao susjedna država s većinskom šijitskom populacijom koja je izuzeta od vlasti te sekularnim Ba'ath režimom na vlasti predstavlja idealnu metu za radikalizirani režim u Teheranu. Ne treba zaboraviti ni da su Iračani protjerali Homeinija u Francusku usred burne 1978. godine što je bio razlog više da nova iranska vlast djeluje u smjeru svrgavanja Ba'ath stranke s vlasti.¹⁸ Nakon više mjeseci previranja Homeini je iskoristivši nemire pred američkim veleposlanstvom u Teheranu, krajem 1979. osigurao proglašenje novog ustava, kojim on postaje prvi živući imam islamske umme u povijesti šijitskog islama te osoba s najširim ovlastima u Iranu.¹⁹ S obzirom na agresivnost Homeinijeve ideologije, neslaganje oko Shatt al-Araba te mržnju prema sekularnom Ba'ath režimu koji je marginalizirao šijite u Iraku, eskalacija napetosti i vjerojatnost sukoba rasli su sve više i bilo je samo pitanje kada će doći do točke usijanja.

¹⁶ H. Kissinger, 2015, 107-110.

¹⁷ E. Karsh, 2002, 12.

¹⁸ B. Brakus, 2016, 5.

¹⁹ Ibid., 7.

3. Politika SAD-a na Bliskom istoku prije Iransko-iračkog rata

3.1. Američka politika na Bliskom istoku do Iranske revolucije

Američku vanjskopolitičku doktrinu za Bliski istok od kraja Drugog svjetskog rata do danas moguće je podijeliti u pet faza tijekom kojih se odnos tvoraca američke politike prema regiji u cjelini i pojedinačnim državnim entitetima mijenjao kroz niz kriza. Od početka hladnoratovskog razdoblja, glavna okosnica američke strategije za Bliski istok bilo je osiguravanje protoka nafte po, za Washington prihvatljivim cijenama, zadržavanje širenja komunizma u regiji te zaštita države Izrael.²⁰ Unatoč nekolicini ratova i kriza ta politika je ostala konzistentna sve do 1970-ih godina kada je pokrenuta reevaluacija američke vanjskopolitičke doktrine za Bliski istok. Za razdoblje prve faze odnosa Washingtona prema bliskoistočnim državama, pokazalo se kako je SAD prihvatio orijentalistički pristup vanjskoj politici prema kojem se arapski svijet promatralo kao zasebnu kulturno i društveno-političku cjelinu, nekompatibilnu sa vrijednostima štoviše i institucionalnim rješenjima Zapada. Sukladno toj politici, američki vlastodršci su bili spremni podržavati autoritarne režime i zanemariti pitanja ljudskih prava dokle god su isti režimi bili u stanju osiguravati američke strateške interese u regiji.²¹ Ograničavanje isporuka oružja državama u regiji zbog minimaliziranja mogućnosti sukoba među bliskoistočnim državama te posebno smanjivanja prijetnje po opstanak Izraela politika je koju je Washington dosljedno provodio premda je postojalo više naznaka o opasnosti takvog pristupa po SAD. Val državnih udara 1950-ih iza kojih su uslijedile (djelomične) nacionalizacije naftnih kompanija diljem Bliskog istoka za Sjedinjene Države je zbog uspostavljanja novih baza u Turskoj i Pakistanu te opadanja britanske moći bio prihvatljiva promjena geopolitičke situacije. Američka bliskoistočna politika i dalje se bazirala na postavkama koje su podrazumijevale prešutnu pokornost regionalnih aktera sukladno zahtjevima Washingtona.²² Prva velika kriza za Washington eruptirala je kao epilog Yom Kippurskog rata 1973. godine kada su arapske zemlje izvoznice nafte u rijetkom primjeru zajedničkog djelovanja embargom na izvoz nafte uzrokovale nenadanu ekonomsku krizu za SAD i zapadni svijet. Razdoblje nakon naftne krize 1973/74. predstavlja stoga drugu fazu američke vanjskopolitičke strategije za Bliski istok u kojoj je Washington podignuo ograničenja na izvoz oružja bliskoistočnim zemljama. Kako bi ipak prevenirale mogućnost da to oružje bude usmjereno ka uništenju Izraela, SAD su se također posvetile promoviranju dijaloga između arapskih zemalja i Izraela, vrhunac kojeg je Mir u

²⁰ Y. Halabi, 2009, 15.

²¹ Y. Halabi, 2009, 40.

²² Ibid., 45-47.

Camp Davidu, kojim je Egipat i službeno postao prva arapska zemlja koja priznaje legitimnost izraelske države.²³ Ukidanje embarga na uvoz američkog oružja imalo je značajne posljedice za regionalni odnos moći, budući da su arapske zemlje saveznice SAD-a, posebice Saudijska Arabija dobile priliku za izgradnju značajne vojne sile. Upravo se Rijad prometnuo u jednog od glavnih strateških partnera Washingtona na Bliskom istoku, i jedan od dvaju stupova američke bliskoistočne politike. Drugi oslonac za sigurnost američkih interesa na Bliskom istoku, Nixonova administracija je pronašla u režimu šaha Muhameda Reze Pahlavija. Sukladno Nixonovoj doktrini²⁴ SAD su već 1972., dakle čak i prije podizanja ograničenja na uvoz oružja arapskim državama počele s obilatim isporukama vojne opreme i oružja Teheranu.²⁵ Zahvaljujući američkoj vojnoj tehnici i savjetnicima šah je uspio izgraditi najveću kopnenu vojsku na Bliskom istoku i glavnu protutežu masivnoj iračkoj vojsci sovjetskog tipa. Vojsku koja će premda znatno oslabljena postrevolucionarnim čistkama činiti okosnicu iranske obrane u inicijalnoj fazi iračke invazije 1980. godine.²⁶ Tvorci američke vanjske politike nakon šoka kakav je za Washington bila naftna kriza 1973./74. u narednim godinama bili su poprilično samouvjereni u održivost trenutne političke i sigurnosne situacije na Bliskom istoku. Sukladno orijentalističkim načelima, odbacivala se svaka mogućnost ustanka širokih masa protiv režima u tamošnjim državama. Svi državni udari u prethodne dvije dekade potvrđivali su ovakva očekivanja, budući da je svaki puta samo uska grupa pripadnika vojne ili političke elite sudjelovala u političkim prevratima. Američko stajalište podrazumijevalo je predodređenost narodnih masa na Bliskom istoku da ostanu deferentne nametnutom režimu, a promjene vlasti značile su samo promjenu grupe ljudi s kojima je Washington mogao pregovarati i američkim novcem i oružjem nastojati kupovati njihovu lojalnost.²⁷ Iranska revolucija 1979. godine predstavlja stoga vanjskopolitičku katastrofu neslućenih razmjera za SAD budući da je iznenadno Washington izgubio svojeg najpouzdanijeg bliskoistočnog saveznika. Promjena režima u Teheranu ujedno je naglasila potrebu reevaluiranja američke politike prema čitavoj regiji i izmjenju tradicionalne orijentalističke koncepcije.

²³ Ibid., 2009, 76.

²⁴ Doktrina koja podrazumijeva kako će u budućnosti američki saveznici biti zaduženi za vlastitu obranu i sigurnost, strateška doktrina proizišla iz za SAD skupog iskustva Vijetnamskog rata.

²⁵ Y. Halabi, 2009, 70.

²⁶ E. Karsh, 2002, 18.

²⁷ Y. Halabi, 2009, 90.

3.2. Američka politika na Bliskom istoku nakon Iranske Revolucije

Iranska revolucija istaknula je nužnost napuštanja politike isključive i nekritičke podrške snažnim autoritarnim režimima bez sagledavanja unutarnje situacije i javnog nezadovoljstva. Predsjednik Carter kao i svi njegovi savjetnici bili su pogrešno uvjereni kako će šahov režim uspjeti kontrolirati situaciju, dapače i kada je šah napustio Iran, američki vlastodršci su gajili uvjerenja da će Šapur Baktijar uspjeti umiriti mase vjerujući kako je Pahlavijeva osoba bila izvor nezadovoljstva. Imajući to na umu očigledno je koliko je Washington bio u raskoraku sa stanjem na terenu i potpuno neupućen u unutarnje stanje iranske nacije. Carterova administracija nakon početnog šoka ipak je trebala iznaći nova vanjskopolitička rješenja za svoje interese na Bliskom istoku. Revolucijom je odjednom stvoren vakuum moći na Bliskom istoku i to u trenutku kada SAD nije bio u stanju naći prikladnu alternativu za strateški značaj Irana za američke interese u regiji. Situacija je tim više bila kaotična za Washington zbog straha od sovjetske invazije na Iran koja je iziskivala i službeni stav o spremnosti na intervenciju u slučaju takvog razvoja događaja.²⁸ Rješenje za navedeni vakuum moći pronađeno je kroz pridobivanje Egipta za saveznika koji je popunio iransku ulogu u okviru obnovljene doktrine Dvaju stupova²⁹. Također uspostavljena je tzv. Carterova doktrina koja je podrazumijevala povećanje američke vojne prisutnosti na terenu kao sredstva odvratanja dvojake prijetnje iz Irana i Iraka te pritisak saveznicima u NATO-u da šalju vojnu pomoć američkim saveznicima u regiji. Carterova doktrina poznata je i kao politika *Dual Containment* u okviru koje se nastojalo ograničiti mogućnost iranske ili iračke agresije nastojanjem da te dvije države budu protuteža jedna drugoj. Iz takve politike proizlazi i ponovno uspostavljanje odnosa s iračkim režimom, koji je SAD percipirao kao bastion protiv širenja islamske revolucije.³⁰ Američko približavanje režimu Sadama Huseina posebice će se intenzivirati tijekom Iransko-iračkog rata s obzirom da je prijetnja domino efekta islamske revolucije percipirana kao glavna vanjskopolitička ugroza za SAD u regiji. Iranska revolucija predstavljala je krizu koja označava početak treće faze američke politike prema Bliskom istoku, u kojoj se nastavlja tradicije orijentalističkog pristupa uz izmjene po pitanju fokusa na unutarnje stanje u državama. Takav pristup u kojem je potrebno uvažiti i podršku stanovništva političkom režimu prije nego se odluči isti podržavati naziva se neoorijentalizam

²⁸ Y. Halabi, 2009, 91.

²⁹ Doktrina Dvaju stupova – američka vanjskopolitička doktrina uspostavljena za Nixonove administracije, podrazumijevala kako su dvije snažne bliskoistočne države oslonac američke moći u regiji, do 1979. te dvije države su bile Iran i Saudijska Arabija.

³⁰ Y. Halabi, 2009, 94-96.

i predstavlja dominantni vanjskopolitički koncept za američku politiku u regiji sve do 2001. godine.³¹

³¹ Ibid., 98.

4. Iransko – irački rat, odjek na društva i ekonomije Iraka i Irana

4.1. Korijeni sukoba

Iransko–irački rat kao najveći sukob između muslimanskih država još od Osmansko–mamelučkog rata 1516. – 1517., za mnoge je vrhunac ultimativnog neprijateljstva koje je desetljećima bilo u nastajanju. Ipak, ukoliko pomnije promotrimo odnose Irana i Iraka od nastanka iračke države do izbijanja rata s Iranom, sve do kraja 1960-ih godina, odnosi dvaju susjednih država bili su izuzetno prisni. O tome svjedoči i činjenica da su obje države pomagale jedna drugoj u uništavanju unutarnjih subverzivnih pokreta tijekom 20-ih i 30-ih godina (do 1932. Irak je još bio pod britanskim mandatom). Odnosi dvaju država dodatno su stabilizirani 1937. potpisivanjem sporazuma kojim su definirana prava plovidbe Shatt-al Arabom te stvaranjem Saadabadskog pakta.³² Vrhunac približavanja dvaju bliskoistočnih monarhija označava stupanje u Bagdadski pakt 1955. godine, čime su Irak i Iran uz britansko pokroviteljstvo podigli dobrosusjedske odnose na novu razinu.³³ Nakon rušenje monarhije u Iraku i uspostave republike, dvije države postavljene su na raznolik put napretka, a njihove ekonomske i političke orijentacije su se također sve više diferencirale. Irak je napustio Bagdadski pakt i postao izoliran na međunarodnom planu kroz 1960-te godine, upravo u razdoblju kada je iranski šah sve više pojačavao međunarodni ugled Irana i postavio temelje bliskog odnosa s SAD-om, koji će kulminirati stvaranjem Nixonove doktrine Dvaju stupova. Unatoč promjenama po pitanju odnosa s međunarodnim akterima i različitim političkim uređenjima, dvije države su zadržale bliske odnose sve do kraja 1960-ih godina, poštujući *status quo* glede Shatt-al Araba. Miroljubivi odnosi Irana i Iraka počeli su se raspadati kada je Muhamed Reza Pahlavi iskoristio novonastalu vanjskopolitičku (Britanci se nakon 1968. počinju povlačiti s Bliskog istoka, poboljšanje iransko–sovjetskih odnosa) te ekonomsku situaciju (zarada od nafte) kako bi svoje ambicije za liderstvom u Perzijskom zaljevu počeo ostvarivati. Prvi korak na percipiranom putu ka liderstvu u Zaljevu, šah je napravio 1969., kada je jednostrano anulirao sporazum o pravima plovidbe Shatt-al Arabom iz 1937. godine. Sporazum je definirao granicu na rijeci na način da je Irak imao pravo plovidbe i kontrole većine Shatt-al Araba, a jedino uz iranske gradove Horamšar i Abadan Iran je polagao pravo na kontrolu vodotoka i imao slobodu plovidbe. Također po sporazumu se Iran bio obvezao u slučaju plovidbe dalje od linije razgraničenja ispred Horamšara i Abadana da će iranski brodovi ploviti pod iračkom zastavom i imati iračke navigatore. Isto je vrijedilo i za brodove

³² Saadabadski pakt – obrambeni savez Turske, Afganistana, Iraka i Irana.

³³ Bagdadski pakt – obrambeni savez Iraka, Irana, Turske, UK i Pakistana.

bilo koje druge države koji su morali ploviti Shatt-al Arabom. S obzirom na odredbe sporazuma, sva dobit od plovidbenih taksi pripadala je isključivo Iraku, štoviše iranski brodovi su morali plaćati za plovidbu vodotokom budući da su morali uploviti u ušće i ploviti uzvodno prije nego bi uopće došli do službene linije razgraničenja. Počevši od 1969., iranska plovila su se slobodno kretala Shatt-al Arabom, negirajući tako pravo Iraka na dominiranje vodotokom koje je prethodno uživao desetljećima.³⁴ Dodatna briga za Bagdad bila je sve opsežnija podrška koju je Teheran pružao kurdskim separatistima, stavljajući tako veliki pritisak na iračku vojsku i ekonomiju, budući da je Kurdistan bio glavni izvor iračke nafte. Zbog navedenih aktivnosti iranske strane, 1971. godine Irak je u potpunosti prekinuo diplomatske odnose s Iranom. Napetosti su dodatno eskalirale izbijanjem više od tisuću pograničnih okršaja u prvoj polovici 1970-ih godina, uslijed kojih je iračkom vodstvu evidentnim postao nepovoljni odnos snaga.³⁵ Svjesni opasnosti po iračke interese ukoliko dođe do otvorenog sukoba s Iranom, predsjednik al-Bakr i njegov najbliži suradnik, Sadam Husein pristali su na diplomatske ustupke kako bi se izbjegao rat s Iranom te konačno obračunalo s kurdskim subverzivnim pokretom. U ožujku 1975. potpisan je Alžirski sporazum, a potom u lipnju i Bagdadski sporazum, u okviru kojih je dogovorena nova linija razgraničenja na Shatt-al Arabu, za razliku od demarkacije sukladno Sporazumu iz 1937., nova granica dvaju država je prolazila otprilike sredinom rijeke, čime su i Irak i Iran imali slobodan pristup od ušća sve do svojih riječnih luka. Osim koncesija po pitanju prava na korištenje i kontrolu najvažnijeg plovnog puta za Irak, dogovoreno je i da će Irak prestati polagati pravo na iransku provinciju Kuzestan, koju su zbog većinske arapske populacije u Iraku nazivali Arabistanom. Očigledno je kako je Irak bio gubitnik nakon 1975., budući da se odrekao dominacije nad Shatt-al Arabom, koji je ujedno bio i žila kucavica iračke industrije, a odustajanje od polaganja prava na Kuzestan bilo je dodatni udarac na irački ponos. Iran je pristao jedino na prestanak pomaganja kurdskih separatista, te je šah dodatno urgirao SAD i Izrael da prekinu svoju potporu Kurdima.³⁶ Epilog burnih događanja koja su dovela dvije zemlje na rub rata još sredinom 1970-ih bilo je produbljeno neprijateljstvo i spremnost obje strane da iskoriste trenutak slabosti protivnika za ostvarivanje novih ustupaka na štetu susjedne države. Iranska revolucija i preokret po pitanju međunarodne podrške koji je proizišao iz iste (do revolucije jedini pouzdani podupiratelj Iraka bio je SSSR) kao i mješavina ambicija, paranoje i pogrešne percepcije vlastite moći i ranjivosti protivnika doveli

³⁴ E. Karsh, 2002, 8.

³⁵ G. L. Simons, 1994, 233.

³⁶ E. Karsh, 2002, 8.

su do nove eskalacije, koja je zarobila dvije zemlje u najkrvavijem bliskoistočnom sukobu modernog vremena.

4.2. Eskalacija napetosti

Krhki mir koji je nakon dogovora iz 1975. godine uspostavljen nije označio kraj napetosti već privremeno zamrzavanje neprijateljstva koje je moglo eruptirati prvom prilikom. Takva prigoda ukazala se nakon Iranske revolucije, kada je postalo očigledno kako je Iran u kaotičnom stanju unutarnjeg nemira te da hijerokratski režim ima jasnu namjeru širenja revolucije sukladno koncepciji ujedinjene islamske umme. Već 1979. Teheran je počeo s financiranjem i slanjem oružja pripadnicima iračke šijitske stranke Dawa, na što je Ba'ath stranka odgovorila vješanjem iračkog ajatolaha al-Sadra te protjerivanjem tisuća iračkih šijita. Novonastalo stanje je također pružilo priliku Sadamu Huseinu za konačnu konsolidaciju vlasti, te je povlačenjem dotadašnjeg predsjednika al-Bakra s dužnosti, Sadam postao apsolutni vladar Iraka.³⁷ U prvoj polovici 1980. spirala nasilja se nastavila u vidu dvaju neuspjelih pokušaja antirevolucionarnog puča u Iranu, međutim svaka mogućnost za prevratom u Teheranu je otklonjena kada je šah umro u lipnju 1980.³⁸ Iranska strana je odgovorila nizom atentata na visoke iračke dužnosnike, od kojih je u jednom umalo ubijen Tarik Aziz, Sadamov najbliži suradnik i obnašatelj dužnosti zamjenika premijera.³⁹ Sadam Husein bio je svjestan ranjivosti postrevolucionarnog Irana, oslabljenog vanjskopolitičkom izolacijom te unutarnjopolitičkim preslagivanjem ali je jednako tako nastojao izbjeći totalni rat, svjestan uvijek prisutne prijetnje kurdsog separatizma te se vodeći pretpostavkom o nelojalnosti šijita. Unatoč pokušajima očuvanja *statusa quo* glede Shatt-al Araba i sprječavanja eskalacije napetosti koje je iračka strana nastojala ostvariti (poput Sadamovog govora iz lipnja 1979. u kojem naglašava želju za obnovom „prijateljstva s Iranom“)⁴⁰, tvrdolinijaški stav Teherana glede svrgavanja Ba'ath stranke zapečatio je krvavu sudbinu dvaju država koja je uslijedila. Shvativši neizbježnost budućeg sukoba, Sadam je odlučio djelovati brzo i decidirano dok su iransko društvo i država bili u fazi kaotičnog postrevolucionarnog preslagivanja. Osim protjerivanja preko 100 000 šijita iz Iraka, tijekom 1980. održan je niz sastanaka s liderima Saudijske Arabije i Kuvajta, koji su zbog vlastitog animoziteta prema režimu iranskih klerika poticali iračku oružanu intervenciju. Saudijski su

³⁷ G. L. Simons, 1994, 275.

³⁸ Ibid., 276.

³⁹ E. Karsh, 2002, 13.

⁴⁰ Ibid.

bili najveći lobisti rata s Iranom budući da su već u prvim mjesecima nakon Iranske revolucije krenuli bombaški napadi i podrška Teherana terorističkim organizacijama u toj državi.⁴¹ Kada se obilatoj podršci niza arapskih država pridruži Sadamova ambicija za liderstvom u arapskom svijetu, posebice nakon izbacivanja Egipta iz Arapske lige te neizvjesnost glede mogućnosti unutarnjeg ustanka u Iraku, postaje očito kako je izbijanje rata do sredine 1980. godine bilo pitanje trenutka. Eskalaciji napetosti je dodatno pridonijela diplomatska tišina nastala budući da je do 7. travnja 1980. potpuno zatvoreno iransko veleposlanstvo u Teheranu i time efektivno okončan svaki službeni diplomatski kanal između dvaju država. Početkom rujna 1980. pogranične čarke su prerasle u neslužbeni rat nakon što je Irak odlučio protjerati iranske snage sa teritorija koje je Bagdad smatrao svojima sukladno vlastitoj interpretaciji Alžirskog sporazuma. Takvo proširenje sukoba sa korištenjem masivnih oružanih formacija i sve tehnike koja je bila na raspolaganju moglo bi se već smatrati *de facto* početkom Iransko–iračkog rata s obzirom da je Sadam već pripremao svoje divizije za napad. Iransko napuštanje Alžirskog sporazuma 14. rujna 1980. udarilo je posljednji čavao u lijesu krhkog mira između dvaju susjednih država.⁴² Sadam Husein odgovorio je 17. rujna položivši pravo na čitav Shatt-al Arab, a sukob dvaju vojski na terenu je već u potpunosti eskalirao i borbe su se vodile duž iransko–iračke granice. Nakon dvogodišnjeg razdoblja međusobne netrpeljivosti, dvije bliskoistočne velesile su počele s odmjeravanjem snaga koje će rezultirati stotinama tisuća mrtvih i ranjenih te devastacijom obje ekonomije uslijed osam krvavih godina koje će slijediti. Rat je u konačnici službeno počeo iračkom invazijom 22. rujna 1980. koja će ostati upamćena po kroničnom nedostatku jasno definiranih ciljeva i taktičkoj nesposobnosti.⁴³

4.3. Tragedija Tukididove zamke

Pišući o povijesti Peloponeskog rata, starogrčki povjesničar Tukidid opisao je uzrokom rata strah koji je proizlazio iz uspona Atene, na temelju čega je u svojim recentnim geopolitičkim opažanjima američki politolog Graham T. Allison skovao pojam Tukididove zamke.⁴⁴ Upravo u svojevrstu Tukididovu zamku upao je Sadam Husein 1980. kada je odlučio djelovati na temelju percipirane šanse za rješanjem gorućeg pitanja kontrole Shatt-al

⁴¹ G. L. Simons, 1994, 276.

⁴² E. Karsh, 2002, 14.

⁴³ G. L. Simons, 1994, 276.

⁴⁴ Tukididova zamka – termin kojim se opisuje opasnost od izbijanja rata između velikih sila zbog straha koji dominantna sila ima zbog jačanja sile u usponu. Nadmoćna sila odlučuje djelovati dok još ima superiornu poziciju kako bi spriječila da u budućnosti bude nadjačana od strane sile u usponu. Slično kao što je Sparta djelovala protiv Atene u Peloponeskom ratu uvidjevši da će biti marginalizirana zbog atenske hegemonije u grčkom svijetu. Termin je 2012. skovao Graham T. Allison opisujući njime trenutnu geopolitičku „zamku“ u kojoj se nalaze Kina i SAD koje su po njemu na putu ka ratu.

Araba i mogućnošću da se Teheran prisili na pregovore silom kad već teokratski režim nije pristajao na nikakav diplomatski kompromis. Da je rat kojim slučajem izbio nepune dvije godine ranije moglo bi se zaključiti da je Iran taj koji je „upao u zamku“ i odlučio djelovati protiv moćnog susjeda u usponu. Šahova vojska formirana pod nadzorom američkih vojnih savjetnika i naoružana najnovijom vojnom tehnikom koju je Washington mogao ponuditi do kraja 1970-ih dosegla je 285 000 pripadnika svih rodova vojske. To je bilo više od iračke vojske koja nije brojala ni 200 000, a Teheran je bio nadmoćniji i u zraku te je imao apsolutnu premoć na moru.⁴⁵ Slijedom takvog, naizgled disproporcionalnog, omjera snaga u korist Irana dalo bi se zaključiti kako je iranska vojska 1979. bila u svakom pogledu superiornija sila u odnosu na iračke oružane snage. Unatoč dominaciji Irana na temelju apsolutnih brojki, Irak je 1970-ih bilježio enorman ekonomski rast, potaknut prihodima od prodaje nafte koji su narasli s 1 milijarde 1971. na 26 milijardi dolara do kraja 1980. godine.⁴⁶ Zahvaljujući tom rastu, iračko društvo je bilo puno koherentnije nego što bi se zaključilo na prvi pogled slijedeći argumentaciju o troslojnosti iračkog pučanstva (šijiti, suniti i Kurdi). Kombinacija mrkve i batine uspješno je umanjila antidržavne sentimente među šijitima koji su većinski šutke prihvatili ekonomski boljitak kao kompromisni nadomjestak za sustavnu marginalizaciju.⁴⁷ Disidenti među šijitima bili su denaturalizirani i proganjani a kurdski separatizam iznova je utišavan brutalnim vojnim kampanjama i sustavnim progonima i zatvaranjima.⁴⁸ Povećani prihodi ujedno su izgradili iračku vojsku u masivnu vojnu silu, koja je premda znatno manja od iranske bila ekvivalentna istoj u broju oružanih sustava i vojnih vozila. Deset manjih iračkih divizija sovjetskog tipa bile su stoga bolje opremljene od šest masovnijih iranskih divizija formiranih po američkim vojnim standardima. Nadalje, premda je Iran imao veće i sofisticiranije zrakoplovstvo, Irak je ipak posjedovao preko tri stotine zrakoplova koji su predstavljali značajnu prijetnju i onemogućavali zračnu premoć Teheranu u slučaju rata. Jedini aspekt u kojem su Iračani bili potpuno podređeni jest mornarica, što proizlazi više iz praktičnih potreba i mogućnosti nego nedostatka sredstava ili strateške doktrine.⁴⁹ Iračka obala iznosila je jedva 40 km sukladno Alžirskom sporazumu zbog čega je bilo nepraktično i logistički nemoguće održavati veliku mornaricu. Navedeni omjer snaga okrenuo se nakon postrevolucionarnih čistki u Iranu koje su prepolovile veličinu tamošnje vojske te posebice pogubno djelovale na operativne sposobnosti iste budući da su stručni kadrovi mahom stradali

⁴⁵ E. Karsh, 2002, 18.

⁴⁶ Ibid., 14.

⁴⁷ G. L. Simons, 1994, 252-254.

⁴⁸ Ibid., 270.

⁴⁹ E. Karsh, 2002, 17.

te je praktično polovica iranske vojne tehnike bila neupotrebljiva zbog manjka operatera. Takav razvoj situacije preokrenuo je odnos snaga, te je Irak bio u svakom pogledu (osim mornarice) superioran Iranu po prvi puta u svojoj povijesti.⁵⁰ Djelovati protiv naizgled posve oslabljenog protivnika stoga je bilo pitanje trenutka i prilika previše privlačna da ju se ne iskoristi. Tvrdolinijaški stav iranskih klerika glede svrgavanja Ba'ath stranke te ratnohuškačka politika zaljevskih monarhija provociranih iranskom subverzijom na njihovim teritorijima zatvorili su Sadamovu Tukididovu zamku. Inicijalna invazija na Iran bila je mješavina hiperoptimističnih postavki o anticipiranom ustanku Arapa u Kuzestanu i spremnosti Teherana na pregovore nakon što uvide „iračku moć“, jednako koliko i demonstracije taktičke nevještosti u planiranju i provedbi operacija. Sadamove čistke u prethodnom desetljeću a posebice nakon 1979. godine kada je konsolidirao vlast stvorile su krug adherentnih političkih podobnika koji su dodatno osnaživali iluzije o brznoj pobjedi i mogućnosti budućih pregovora s Iranom.⁵¹ O raskoraku sa realnostima vojne i političke situacije na terenu svjedoči i činjenica da je samo pola iračkih divizija (6 od 12) sudjelovalo u početnom napadu. Premda se to djelomice može pripisati činjenici da je Irak bio primoran održavati dio trupa uz granice s Turskom i posebice neprijateljski raspoloženom Sirijom⁵² te u Kurdistanu zbog eventualnog novog ustanka, „mlaki“ prvi udar ipak je prvenstveno proizvod nerealnih očekivanja Sadamove vojne i političke klike.⁵³ Dubina obmane o ustupanju Teherana pred demonstracijom moći dodatno se očitovala u krajnje iracionalnom potezu Sadama Huseina da zaustavi napredovanje svojih trupa samo tjedan dana nakon invazije i preko Tarika Aziza izrazi spremnost na pregovore s Homeinijevim režimom.⁵⁴ Ovakva odluka pogubno je djelovala na ionako slab moral iračke vojske, čiji su vojnici bili bačeni u rat koji nisu priželjkivali protiv protivnika koji se borio bjesomučnim zanosom, sasvim oprečno očekivanjima o dočeku Iračana kao osloboditelja koja su proizlazila iz izjava iračkih političkih i vojnih dužnosnika.⁵⁵

⁵⁰ E. Karsh, 2002, 19.

⁵¹ G. L. Simons, 1994, 249-250.

⁵² Sirija i Irak su 1975/76. došli na rub rata zbog spora oko distribucije vode iz Eufrata te sirijskog uključivanja u Libanonski sukob, do kraja desetljeća Sirija je za Bagdad bila glavni vanjskopolitički problem.

⁵³ E. Karsh, 2002, 27.

⁵⁴ Ibid., 28.

⁵⁵ G. L. Simons, 1994, 277.

4.4. Različita očekivanja od sukoba i njihove posljedice na tijek rata

4.4.1. Stereotip „Arapske vojske“ i Sadamovi poltroni

Iračka i iranska vojska 1970-ih bile su masivne i dobro naoružane ali ipak operativno ograničene vojne sile. Takav strateški hendikep proizlazio je iz činjenice da su obje vojske bile vođene kadrovima čija je kompetentnost u vojnim pitanjima bila upitna za razliku od njihove političke lojalnosti. Do 1980-ih stereotip „Arapske vojske“ se već ustalio kao generalizirani pogled na stanje oružanih sila niza arapskih država koji je proizlazio prvenstveno iz dojmova glede (ne)učinkovitosti vojnih snaga Iraka, Egipta, Sirije i Jordana uslijed izraelsko–arapskih ratova. Pod pojmom „Arapske vojske“ podrazumijevala se oružana sila koja je brojčano, logistički i u oružju impresivna, međutim u borbama na terenu neadekvatno vodstvo, manjak profesionalnog kadra te borbenog duha iznova je pokazivao da su vojske niza bliskoistočnih država „papirnati tigrovi“.⁵⁶ Iračka vojska nakon invazije na Iran u rujnu 1980. pokazala se upravo kao tipična vojska takvog tipa, budući da je moral trupa bio krajnje nizak, a uspjesi na terenu su proizlazili prvenstveno iz činjenice da su Iranci imali jednu jedinu oslabljenu diviziju u obrani čitavog područja Kuzestana.⁵⁷ Nedostatak jasnih ciljeva (irački planovi podrazumijevali su jedino uspostavu kontrole nad Shatt-al Arabom te ograničenu okupaciju Kuzestana, planova za prolongirani sukob nije uopće bilo)⁵⁸, uz navedeni raskorak između teoretskih mogućnosti vojske i izvedbe istih u operacijama na terenu značili su da je Sadam zagrizao prevelik zalogaj za svoju politički podobnu vojsku. Značajnu ulogu u odluci o iniciranju rata s Iranom osim paranoje glede mogućnosti šijitskog ustanka za Sadama je imala činjenica da nije bilo disonantnih tonova među njegovim savjetnicima. Takav koherentan stav iračkog vodstva proizlazio je ponajprije iz straha Sadamovih podređenih ukoliko bi proturječili njegovom stavu, strah od Sadamovog gnjeva koji je demonstriran u nizu čistki proizveo je društvo poslušnika koji su nastojali oportunističkim dodvoravanjem Sadamu osigurati svoj (politički) život.⁵⁹ Otrežnjenje od ikakvih iluzija glede kratkotrajnosti sukoba i mogućnosti dolaska Teherana za pregovarački stol za Bagdad je došlo u vidu nizu iranskih zračnih udara te blokade glavne iračke luke Basre. Konsternirani Sadam je krajem listopada 1980. ponovno pokrenuo ofenzivu, no dotad je već bilo prekasno budući da su Iranci reorganizirali svoju vojsku i stabilizirali front.⁶⁰

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ E. Karsh, 2002, 25.

⁵⁸ Ibid., 27.

⁵⁹ G. L. Simons, 1994, 277.

⁶⁰ E. Karsh, 2002, 29.

4.4.2. vatreno krštenje „Države Božje“

Ajatolah Ruholah Homeini naglašavao je više puta u svojim govorima i razmišljanjima da je misija novog režima „Države Božje“ bila osiguravanje iranskog jedinstva kroz islam te širenje iranske revolucije s ciljem uspostave ujedinjene umme: „Konačan cilj ne može biti ništa manje od stvaranja briljantne islamske civilizacije“.⁶¹ Na putu ka stvaranju takve civilizacije trebalo je prvo riješiti problem unutarnje podjele iranskog društva i „mnoge zavjerenike koji djeluju protiv islama“.⁶² Iračka invazija prezentirala je šansu za rješavanjem vanjskih i unutarnjih problema mlade Islamske Republike, a Homeini kao i glavina teokrata uvidjeli su u ratu šansu za vatrenim krštenjem koje će zapečatiti sudbinu iranskog društva u okrilju klerikalnog režima. Odmah nakon revolucije formiran je Pasdaran⁶³ a nedugo prije početka rata uveden je i Basidž, nova oružana formacija u okviru koje su mobilizirani maloljetnici te su navedene dvije organizacije postale okosnicom iranskog otpora i glavnim izvršiteljima kasnijih krvavih ofenziva protiv Iraka. Svoju vrijednost ove snage su dokazale već u rujnu 1981. kada su uspješno okončale jednogodišnju opsadu Abadana, zadavši time još jedan težak udarac ionako narušenom moralu iračke vojske. Ambicioznost iranskih klerika glede iskorištavanja rata za jačanje nacionalnog duha kroz religijski i patriotski zanos te širenje revolucije očituje se i u imenu jedne od većih iranskih ofenziva, Operacije Jeruzalemski put koja je pokrenuta krajem 1981. godine.⁶⁴ Nekoliko puta kroz rat iranski vlastodršci će podsjećati kako je misija iranskog naroda da ne zaustavlja svoju borbu dok iranske čizme ne budu stupale Bagdadom i Jeruzalemom, budući da je za Teheran Izrael bio glavni neprijatelj Irana uz SAD.⁶⁵ Operacija Jeruzalemski put osim pretencioznog imena nije ostvarila značajniji učinak, međutim reorganizirana iranska vojska u suradnji sa brojnim, patriotski i ideološki motiviranim pripadnicima paravojskih formacija uspjela je do sredine 1982. preuzeti inicijativu i osvojiti Horamšar, koji je bio u iračkim rukama od listopada 1980.⁶⁶ Nikakvih aspiracija o pobjedi nad Iranom više nije bilo u Bagdadu, a šok recentnog razvoja situacije bio je dovoljno velik da je i Sadam Husein osobno izrazio spremnost na okončanje sukoba bez ikakvih uvjeta doli osiguranja budućih mirnodopskih odnosa.⁶⁷

⁶¹ H. Kissinger, 2015, 132.

⁶² *You Tube* <https://www.youtube.com/watch?v=jvUlotPLYKA> – (21. Srpnja 2021.)

⁶³ Pasdaran – izvorni naziv za Iransku Revolucionarnu Gardu, odanu režimsku paravojsku koja je kroz čitav rat brojčano rasla te je preuzimala dominantnu ulogu od službene vojske u čiju lojalnost Homeini i pristaše nisu bili sigurni.

⁶⁴ E. Karsh, 2002, 32-34.

⁶⁵ *Ibid.*, 36-37.

⁶⁶ G. L. Simons, 1994, 278.

⁶⁷ E. Karsh, 2002, 35.

4.4.3. Posljedice prolongiranog rata na dva sukobljena društva

Strateški preokret vojne situacije 1982. godine označio je ujedno i promjene u društvu, vojskama i ekonomijama Irana i Iraka. Poučen gorkim iskustvom debakla invazije koja je trebala osigurati poziciju njegovog režima, Sadam Husein je prihvatio mogućnost dugotrajnog rata te započeo s pripremanjem opsežnog sustava obrane na granici s Iranom popraćenog sve većom mobilizacijom. Povlačenje iz Irana, koje je obavljeno u lipnju 1982. uz opravdanje da se radi o akciji kojom se pokazuje Teheranu spremnost na mir, premda dodatan udarac na moral iračkih trupa, pokazalo se vrsnim potezom koji je osigurao iračku vojnu poziciju za budućnost.⁶⁸ Za razliku od vanjske, prijetnja unutarnjeg ustanka za čitavog postojanja Ba'ath stranke predstavljala je daleko veću ugrozu, te je svjestan podjela u iračkom društvu, Sadam odlučio pod svaku cijenu održati standard građana i „osjećaj normalnosti“. Demofilokratska aura koju je Sadam i inače pažljivo gradio kroz kult ličnosti, prerasla je u sliku altruističnog predsjednika koji se spremno žrtvuje za irački narod i njegov opstanak. Osim propagandnih napora, povećanjem javne potrošnje nastojalo se osigurati da prosječan Iračanin nastavi živjeti istim ako ne i boljim standardom nego u predratnim godinama. Rasipanje državnih rezervi na očuvanje slike ekonomskog prosperiteta nakratko je dovelo do gospodarskog „booma“ 1980 i 1981., međutim troškovi rata uz gubitak naftnih prihoda, prisilili su Sadama na uvođenje restriktivnih mjera od polovice 1982. nadalje. Do 1986. kada je konačno razbijena strateška pat pozicija, čitavo iračko društvo je kroz smanjenje standarda, mobilizaciju i pogibije bližnjih te programe prikupljanja ratne pomoći bilo uključeno u ratni napor. Osim redukcije javne potrošnje i uvoza, Bagdad se kroz čitav rat zaduživao, kako bi financirao rastuće troškove prolongiranog konflikta a glavni kreditori bili su Kuvajt i Saudijska Arabija, što će imati kasnije reperkusije u vidu Sadamove invazije na Kuvajt potaknute upravo velikim vanjskim dugom prema toj bogatoj monarhiji. Protivno očekivanjima, svešijitski ustanak se nije dogodio, naprotiv šijiti su se pokazali jednako predanima ratnom cilju kao i suniti, čak i kada su realnosti totalnog rata itekako utjecale na domaći front. Moral iračke vojske koji je dotaknuo dno u osvit povlačenja iz Irana 1982., porastao je značajno od trenutka kada su irački vojnici bili primorani braniti vlastitu domovinu pred nizom iranskih ofenziva, domoljubni žar na krilima kojeg su Iranci očuvali front 1980., sada je proradio i u prosječnom Iračaninu. Za razliku od iračkog, vodstvo u Teheranu moglo je tolerirati teret tegoba rata na pučanstvo u većem opsegu, budući da je za iransku naciju rat percipiran kao istinska borba za

⁶⁸ Ibid., 37.

opstanak države pred stranim napadačem. Teokratski režim je svoje napore usmjerio prvenstveno na religijsko – ideološku propagandu koja je osnaživala patriotski i religijski zanos zbog kojeg su stotine tisuća iranskih mladića dobrovoljno konskriptirane u paravojne Pasdaran i Basidž, koji su kroz čitav rat rasli u broju i utjecaju naspram vojske.⁶⁹ Opasnost po iranski ratni napor dolazila je iznutra no ne u vidu demoraliziranosti pučanstva već nesuglasja u vojnim i političkim krugovima. Ajatolah Homeini uz podršku radikalne skupine koja je uključivala i predsjednika iranskog parlamenta Hašemija Rafsandžanija poticao je masovnu mobilizaciju u paravojne postrojbe koje su bile odane mulama te nastavak ofenzive protiv Iraka bez obzira na materijalnu i ljudsku cijenu.⁷⁰ Marginaliziranje vojske u korist paravojski te uplitanje u planiranje i izvođenje operacija stvorilo je razdor između vojnog vodstva i klerika koji su zbog toga još više percipirali službene oružane snage kao nelojalne islamskoj revoluciji. Narušeni odnos vojske i paravojske očitovao se i kroz nekoordinirano planiranje i izvođenje vojnih operacija na terenu, budući da su Pasdaran i Basidž bili izdvojeni od izravne komande vrhovnog zapovjednika Širazija. Nedostatak suradnje između oružanih formacija djelomice je pridonio (uz čvrstu iračku obranu) debaklu pet iranskih ofenziva tijekom 1983.⁷¹ Golemi gubitci koji su bili rezultat slanja „ljudskih valova“ u napad na iračke linije rezultirali su političkom diskusijom glede načina vođenja rata i uopće nastavka istog. Nakon svrgavanja Bani-Sadra kao glavnog oponenta velikog vođe Homeinija u lipnju 1981., novi predsjednik Hamenei je postao dominantna figura umjerene političke frakcije. Hamenei i pristaše su tijekom 1982. vodili političku bitku koja je mogla okončati borbe na terenu da je urodila plodom, međutim zahtjevi za povratkom na statično ratovanje odbačeni su u korist tvrdolinijaške inicijative ofenzive do pobjede.⁷²

4.5. Učinak osvajanja Majnuna na promjenu karaktera rata

Propast ofenzive za ofenzivom uz desetkovanje čitavog pokoljenja na bojištu uz sve brutalnije neprijateljske „osvetničke“ akcije za većinu država bi značila put ka slomu uslijed unutarnje demoraliziranosti ili prevagu po pitanju voljnosti pregovaranja o miru. U slučaju Irana, biti će potrebne godine teških gubitaka uz imanentnost ekonomskog kolapsa da bi među teheranskim vlastodržcima prevladao stav o neizbježnosti primirja. Čitavo razdoblje od sredine 1982. sve do značajnog iranskog proboja 1986., koji je rezultirao ugrozom iračkog

⁶⁹ E. Karsh, 2002, 66-71.

⁷⁰ Ibid., 38.

⁷¹ Ibid., 40.

⁷² E. Karsh, 2002, 39.

pristupa Perzijskom Zaljevu obilježeno je bespoštednim i uglavnom potpuno neuspjelim ofenzivama iranske strane, između kojih su slijedile obostrane kampanje bombardiranja civilnih i industrijskih ciljeva. Prvi šok za Sadama Huseina nakon povlačenja iz Irana 1982. bila je iranska Operacija Kheibar u okviru koje je osvojen otok Majnun u ožujku 1984. Time je izgubljeno jedno od značajnijih iračkih naftnih postrojenja, koje čak ni najopsežnija upotreba bojnih otrova do tada nije uspjela vratiti u iračke ruke.⁷³ Upravo bojni otrovi bili su jedan od najtežih aspekata rata za borce obje zaraćene strane, premda je poznatiji odjek iračkih napada kemijskim oružjem na vojnike i civile, prvenstveno sarinom, iperitom i tabunom⁷⁴. Godine strateške pat pozicije uz opsežnu primjenu bojnih otrova, pozicijsko ratovanje i stotine tisuća mrtvih u frontalnim napadima slanjem ljudskih valova analogija su s Prvim svjetskim ratom, zbog čega mnogi Iransko–irački rat smatraju njegovom modernom reinkarnacijom. Kronični nedostatak profesionalnosti među vojnim zapovjednicima na obje strane uz uplitanje političkih rukovodioca u planiranje i izvedbu ratnih operacija dodatno je otežao postizanje strateškog preokreta, te su obje strane adaptiravši se na realnost dugotrajnog iscrpljivanja produbljivale totalni karakter rata. U kontekstu takvog razvoja ratnih zbivanja potrebno je sagledati i učinak takozvanih „Ratova gradova“, kampanja opsežnog uzajamnog bombardiranja i raketiranja većih populacijskih centara u svrhu demoralizacije stanovništva, kojih je od 1984. do kraja rata bilo ukupno pet i čiji je učinak osim dodatnog poticanja mržnje neprijateljskih civila dvojben.⁷⁵ Nedvojben je međutim bio učinak koji je zarada od prodaje nafte i naftnih preradevina imala na održavanje dvaju posrnulih ekonomija na životu. Svjestan dubine ideološke indoktriniranosti iranske javnosti, čija je gorljiva podrška za ratni napor i dalje bila postojana unatoč enormnim žrtvama i pogoršavanju životnog standarda, Sadam Husein je zaključio kako je iscrpljivanjem neprijatelja na konvencionalnom bojnopolju nemoguće ostvariti pobjedu makar i na osnovama *statusa quo ante bellum*. S obzirom na ograničen pristup moru, irački tankeri su bili onemogućeni u plovidbi od samog početka sukoba, budući da je iranska mornarica dominirala Perzijskim zaljevom. Unatoč limitiranom pristupu svjetskim pomorskim pravcima, Irak je raspolagao potencijalno neograničenom količinom vojne tehnike koju je mogao slobodno kupovati od niza država, među kojima se najviše po veličini vojnotrgovinske razmjene s Irakom ističu Francuska, Kina i SSSR.⁷⁶ Politička podrška je također bila svestrana za Irak u okviru interesnih partnerstava niza država koje su u Iraku vidjele ključnu barijeru za zadržavanje iranske islamističke plime.

⁷³ Ibid., 42.

⁷⁴ Tabun – živčani agens razvijen kao pesticid u Njemačkoj 1936. godine.

⁷⁵ E. Karsh, 2002, 41.

⁷⁶ Ibid., 43.

Zahvaljujući takvoj podršci, Irak je uspijevao održati funkcionalnim naftovod kroz Tursku (nakon što je Sirija 1982. zatvorila irački naftovod preko svog teritorija), uz naknadnu izgradnju novih pravaca preko Jordana i Saudijske Arabije.⁷⁷ Preko susjednih država, Irak je uspijevao zaobići iransku pomorsku blokadu koja je efektivno postojala od početka rata, pa se tako glavnina iračkog uvoza, čak i prije nego je Sirija zabranila uvoz iračkih vojnih i civilnih dobara i izvoz nafte preko svojih luka, odvijala preko jordanskog lučkog grada Akabe.⁷⁸ Saudijska Arabija i Kuvajt također su kao glavni aginatori iračke invazije na Iran nastavili vlastitu podršku Bagdadu kroz čitav sukob te preko svojih luka omogućavali izbjegavanje pomorske blokade koja bi bez podrške okolnih država iračkom ratnom naporu uzrokovala kronične nestašice hrane i oružja u Iraku.⁷⁹ Uzevši u obzir podršku čitavog niza regionalnih i svjetskih aktera Bagdadu, postaje očito kako je Irak bio sposoban osigurati nastavak rata kada su u pitanju financijska i materijalna sredstva, no nerazmjer u veličini populacije (14 milijuna Iračana naspram 40 milijuna Iranaca) te nedostatak borbenog žara kakav je odlikovao iranske trupe predstavljali su potencijalnu buduću glavobolju za Sadama i njegovu kliku. Suočen s mogućnošću kraha iračke vojske i/ili slomom domaćeg fronta u slučaju prolongiranog rata iscrpljivanja, Sadam Husein je od 1984. iniciranjem „Tankerskog rata“ nastojao ugroziti iranski izvoz nafte kao glavnu životnu liniju njihove ekonomije. Nemogućnost ekvivalentnog odgovora iranske strane s obzirom na iračko izbjegavanje upotrebe vlastitih luka posredovanjem trećih država preko čijeg teritorija su se odvijali irački uvoz i izvoz frustrirala je Teheran i zahtijevala promjenu strategije. Protivno očekivanjima Sadama Huseina, Iran je nastojao u najvećoj mogućoj mjeri ograničiti ekspanziju napetosti, svjestan mogućnosti direktnog uključivanja zaljevskih monarhija (prije svega Saudijske Arabije) te posebice SAD-a u rat. Iranski odgovor na opsežna bombardiranja njihove glavne rafinerije na otoku Kargu te intenzifikaciju zračnih udara na tankere koji su napuštali iranske luke kreiran je u dvojakom obliku. Prebacivanjem glavnine proizvodnje u rafinerije na otocima Larak i Siri koji su bili nekoliko stotina kilometara udaljeni od iračkog akvatorija te korištenjem manjih, manje upadljivih i ranjivih tankera za prebacivanje nafte od otoka Karga do drugih rafinerija uspješno se ograničilo devastirajući učinak iračkih zračnih udara po iransku ekonomiju, barem za dogledno vrijeme.⁸⁰ Konstantno podsjećanje da će Iran ukoliko mu se onemogućiti korištenje Perzijskog zaljeva, onemogućiti svim ostalim brodovima da ga koriste predstavljalo je drugi krak iranske odmazde, premda je provođenje takvih prijetnji u djelo bilo potencijalno

⁷⁷ M. Sterner, 1984, 132.

⁷⁸ C. Wright, 1980, 284-285.

⁷⁹ E. Karsh, 2002, 69.

⁸⁰ G. L. Simons, 1994, 279.

političko i ekonomsko samoubojstvo za Teheran, zbog čega je blokada Zaljeva bila zadnja opcija za Iran.⁸¹

Slika 1. – izvor Fanack.com https://fanack.com/wp-content/uploads/2014/10/iraq-iran-war-was-a-war-of-attrition_iraq_war-map_03.jpg (pristup 23. kolovoza 2021.)

4.6. Prekretnica kod Faoa i put ka okončanju sukoba

Vođeno uspjehom reorganiziranog Pasdarana iz 1985. godine te Iranske kopnene vojske, koja je preuzela vodstvo po pitanju planiranja i izvedbe operacija, iransko rukovodstvo je pripremilo veliku ofenzivu za 1986. godinu na osnovama nove strategije.⁸² Pomno pripremana Operacija Zora 8, pokrenuta u veljači 1986. rezultirala je kolosalnim uspjehom i najvećim probojem iračkih linija u čitavom ratu do tada. Poluotok Fao je osvojen i zadržan unatoč

⁸¹ S. Chubin, 1989, 8.

⁸² U ožujku 1985. u okviru Operacije Badr, nakratko su probijene iračke linije i osvojen dio autoceste Bagdad – Basra, premda su Iračani uz opsežnu upotrebu kemijskog oružja uspjeli povratiti kontrolu nad autocestom, uspjeh koji je proizašao iz koordinacije svih rodova oružanih snaga pod vodstvom kopnene vojske ojačao je uvjerenje Teherana da je moguć odlučujući proboj i razbijanje višegodišnje pat – pozicije. E. Karsh, 2002, 47.

velikim naporima iračke strane da povrate kontrolu nad strateškim područjem. Uspjeh kod Faoa predstavljao je klimaks višegodišnjih ofenzivnih pothvata koji su rezultirali stotinama tisuća mrtvih Iranaca uz vrlo malo osvojenog teritorija, no za razliku od niza neuspjelih operacija, Zora 8 gotovo je odsjekla irački pristup Perzijskom zaljevu. Realni značaj operacije znatno je manji od moralnog i političkog, budući da je gubitak strateške točke poput poluotoka Fao bio popriličan udarac na irački moral, te je imao i internacionalni odjek, posebice u vidu rastuće paranoje zaljevskih monarhija koje su podržavale Sadama Huseina i pribojavale se mogućnosti da Bagdad padne pod islamistički režim. Teheran je pak kapitalizirao uspjeh u vidu opsežnih propagandnih akcija te dvije taktički neuspjele, premda diskutabilno psihološki značajne operacije, pokušaj proboja prema granici s Kuvajtom i potpune separacije Iraka od mora te sjeverna ofenziva u Kurdistan. Premda su oba napada u konačnici odbijena a teritorij osvojen u njima vraćen u iračke ruke, postalo je evidentno kako iranski religijski i patriotski zanos nije oslabio, štoviše u vidu recentnih uspjeha dosegao je nove vrhunce. Poslije minornog učinka iračke protuofenzive na centralnom dijelu fronta, Sadam Husein je još jednom pokušao pružiti „ruku pomirenja“ Teheranu, aludirajući na potpisivanje primirja na temelju *statusa quo* u svojem pismu iz 3. kolovoza 1986. godine. Iranski politički i vojni dužnosnici, opetovano su podsjećali kako je misija iranskog naroda da svrgne „blasfemični“ Ba'ath režim, a za političku i svekoliku iransku javnost opijenu iskustvom svježe pobjede nad neprijateljem, bilo je očito kako bilo koja opcija osim bezuvjetne predaje Iraka nije prihvatljiva.⁸³ Dokučivši još jednom nemogućnost bilo kakvih diplomatskih pregovora s Teheranom, Sadam je postao odlučan u namjeri da ugrozi iransku ekonomiju u najvećoj mjeri, prije svega pojačanim pritiskom na brodovlje koje plovi iranskim vodama. Počevši od kolovoza 1986., Iračko ratno zrakoplovstvo je izvršavalo sve opsežnije udare na tankere u iranskom akvatoriju, ali jednako tako i rafinerije na otocima Larak i Siri, koje su bile zamjenske, „sigurne“ lokacije prekrcaja nafte za Iran, s obzirom na izloženost postrojenja na otoku Kargu iračkim napadima od 1984. O magnitudi eskalacije „tankerskog rata“ svjedoči i činjenica da je samo u 1986. izvršeno više napada na brodovlje obaju zaraćenih strana nego u svim prethodnim godinama rata zajedno.⁸⁴ Sadam Husein nije jedini koji je aktivno radio na prisiljavanju Tehrana na okončanje rata putem ekonomskog iscrpljivanja, naime zaljevske monarhije koje su podupirale Irak (Saudijska Arabija, UAE, Kuvajt), suočene s mogućnošću iračkog poraza također su odlučile aktivnije djelovati protiv Irana. Umjesto direktnog uključivanja u rat, Sadamovi saveznici u Zaljevu su

⁸³ E. Karsh, 2002, 48-49.

⁸⁴ S. Chubin, 1989, 8.

hiperprodukcijom nafte uspjeli srušiti cijenu barela s 30 dolara krajem 1985. na 10 dolara u travnju 1986.⁸⁵ U kombinaciji s intenziviranjem iračkih udara na iransku naftnu infrastrukturu i tankersku flotu, nagli pad cijena nafte predstavljao je dodatni pritisak na ionako oronulo iransko gospodarstvo, iziskujući urgentan protuodgovor Teherana. Pobjeda u bitci za Fao predstavljala je vrhunac iranskog uspjeha, međutim ujedno i labuđi pjev iranskih snaga, budući da je popraćena isključivo neuspjelim operacijama. Unatoč naizgled i dalje visokoj razini morala trupa i stanovništva, izmorenost ratom je uzela svoj danak u Iranu. Počevši od 1985. Pasdaran je proširen sa vlastitom mornaricom i zrakoplovstvom, a programi obučavanja za artiljeriju, tenkove i druge borbene sustave konstantno su proširivani tijekom rata. Ukoliko se uzme u obzir favoriziranje Pasdarana po pitanju opremanja, te raspodjele novaka, veća plaća nego u regularnoj vojsci te različiti socioekonomski ustupci, čak i uslijed restriksijskih mjera, animozitet između regularne vojske i stranačkih vojski (Pasdaran, Basidž) produbljiavao se sve više, uzrokujući demoraliziranost velikog dijela iranskih snaga. Produbljiivanje ekonomskih poteškoća 1986. te međunarodne izolacije od 1987. pojačavali su imanentnost urušavanja volje većine Iranaca za nastavkom rata. Homeinijeva fetva iz travnja 1986. predstavljala je stoga očajnički pokušaj okončanja sukoba u trenutku kada je Iran bio u nemogućnosti ponovno preuzeti inicijativu nakon osvajanja poluotoka Fao, ali je moral trupa još uvijek ostao na visokoj razini poslije recentnih uspjeha. Ovim vjerskim proglasom, koji je koincidirao s potopom cijena nafte, pozivalo se na pobjedu protiv Iraka do iranske Nove godine (21. ožujka 1987.) Unatoč pokušajima proboja u dvije očajničke ofenzive u prosincu 1986. te siječnju 1987., Homeinijeva fetva je ostala neispunjena, premda je suprotno savjetima vojnih zapovjednika Pasdaran pod osobnim vodstvom Hašemija Rafsandžanija bjesomučno ali bezuspješno pokušao ostvariti proboj.⁸⁶ Iranci su se i prije propasti svojih ofenziva pripremali na upotrebu krajnje mjere koju su izbjegavali čitav rat, eskalacije sukoba na moru. U tu svrhu su krajem 1986. nabavljeni kineski protubrodski projektili Silkworm, a ratne trube usmjerene prema zaljevskim monarhijama, prvenstveno Kuvajtu su uzrokovale dovoljnu bojazan u toj državici da su se 1987. obratili objema supersilama s pozivom za zaštitu svojih tankera.⁸⁷ Iran je dugo optuživao Kuvajt za pomaganje Sadamu Huseinu kroz prodaju iračke nafte te pomaganje Iraku da izbjegne pomorsku blokadu korištenjem kuvajtskih luka, međutim počevši od 1986. iranske prijetnje su dobile novu dimenziju u vidu

⁸⁵ G. L. Simons, 1994, 306.

⁸⁶ E. Karsh, 2002, 51-52.

⁸⁷ G. L. Simonons, 280.

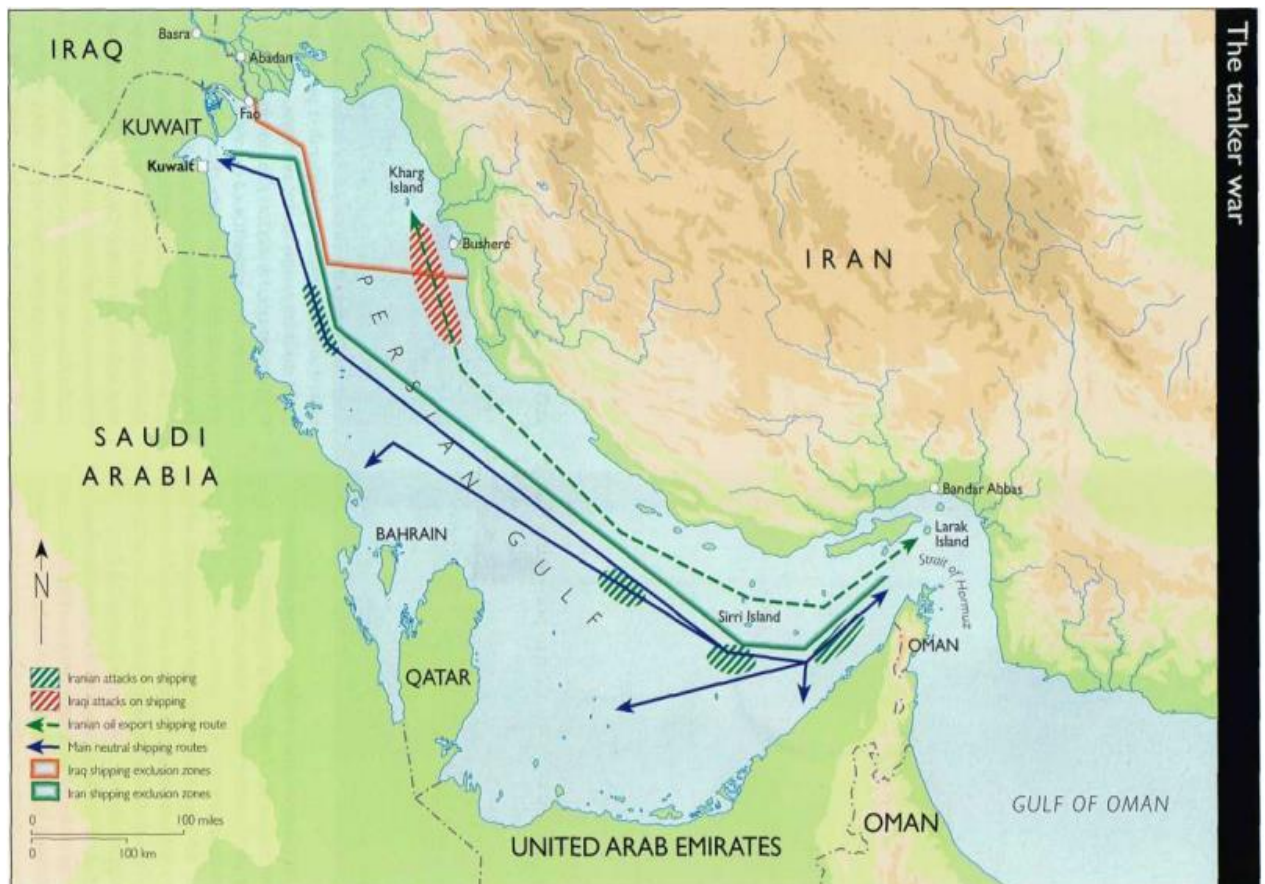
otvorenih napada na brodovlje koje je plovilo prema Kuvajtu te iz njega.⁸⁸ Od rujna 1986. do sredine 1987. izvedena su 24 napada na brodove koji su plovili za Kuvajt, stavljajući enorman pritisak na bogatu monarhiju u potpunosti ovisnu o izvozu nafte.⁸⁹ U ožujku 1987. Washington je prihvatio kuvajtski apel za osiguravanjem njihove flote od iranskih udara te je 11 kuvajtskih tankera zaplovilo pod američkom zastavom a uskoro su im se pridružila i 3 tankera koje je Kuvajt unajmio od SSSR-a.⁹⁰ Obje supersile pristale su aktivno se uključiti u zbivanja u Perzijskom zaljevu, a osim Amerikanaca i Sovjeta, UK, Francuska, S. Arabija, Kuvajt, Bahrein, UAE i Oman su bili uključeni u osiguravanje slobode plovidbe Perzijskim zaljevom, bilo slanjem vlastitih ratnih brodova ili osiguravanjem financijskih, materijalnih i smještajnih kapaciteta za američke i snage saveznika SAD-a u regiji.⁹¹ Gomilanje međunarodnih snaga u Perzijskom zaljevu tijekom 1987. te rastuće tenzije uslijed neizvjesnosti glede stupnja do kojeg je Teheran spreman eskalirati asimetrični rat na moru, predstavljali su uvertiru u završnu fazu osmogodišnjeg pokolja. Razdoblje u kojem će se strateška inicijativa još jednom promijeniti no sukob će zadržati svoj uobičajeni krvavi karakter, a demoraliziranost narodnih masa uz internacionalni pritisak prisilit će dvojicu nepopustljivih silnika, Sadama Huseina i Ruholaha Homeinija da pristanu na okončanje sukoba.

⁸⁸ S. Chubin, 1989, 8.

⁸⁹ Iran-Iraq War and Navigation in the Gulf, 1424.

⁹⁰ E. Karsh, 2002, 51.

⁹¹ Iran-Iraq War and Navigation in the Gulf, 1455-1457.

Slika 2.. Karta „Tankerskog rata“ 1984-1988. s prikazom ekskluzijskih zona obaju sukobljenih strana te područja najveće koncentracije napada na brodovlje. (izvor; E. Karsh, Iran – Iraq war 1980 – 1988., str. 54)

5. SAD i druge međunarodne stranke u Iransko –iračkom ratu

5.1. Američka politika na Bliskom istoku od Iranske – revolucije do Zaljevskog rata

5.1.1. Odnos SAD-a prema sukobljenim stranama prije „Tankerskog rata“

Američku vanjskopolitičku doktrinu tijekom 1980-ih mogli bismo podijeliti u dvije ključne faze koje su po pitanju američkog odnosa prema zaraćenim stranama u Iransko – iračkom ratu istovjetne izuzev u aspektu direktne uključenosti SAD-a u ratna zbivanja nakon 1987. godine. U prvom razdoblju od inicijacije Iransko–iračkog rata do Kuvajtskog apela za zaštitom njihove tankerske flote, Washington je dosljedno provodio politiku *Dual Containment* oformljenu za Carterove administracije, stavljajući naglasak na neizravno sudjelovanje u sukobu kroz financijsku i materijalnu podršku Bagdadu i vlastitim saveznicima u regiji. U drugoj fazi, tijekom 1987. i 1988. Sjedinjene Države su se aktivno uključile u ratna zbivanja, što je u konačnici eskaliralo u vidu niza okršaja s iranskom mornaricom. Odnosi SAD-a i Iraka koji su bili potpuno paralizirani nakon 1967. tijekom 80-ih su prerasli u prisni brak iz obostranih interesa. Već po početku sukoba, dok su službeni odnosi Washingtona i Bagdada i dalje bili zamrznuti, američke kompanije su uz blagoslov Bijele kuće ostvarivale unosne poslovne aranžmane u Iraku, poput poslovnog ugovora General Motorsa glede opskrbe talijanskih brodova proizvedenih za Irak njihovim motorima ili Lockheed Martinove prodaje helikoptera Iračanima.⁹² Američka potpora Iraku uskoro je prerasla iz sporadičnih poslovnih avantura privatnih kompanija u pravu bujicu američke financijske i materijalne pomoći Sadamovom režimu. Slijedom promjene u ratnoj sreći i prelaska Iračana u defanzivu, Reaganova administracija je uklonila Irak s liste podupiratelja terorizma 1982. godine, omogućivši punu uključenost cjelokupnog vojnoindustrijskog kompleksa SAD-a u rat (do tog trenutka američke kompanije su smjele prodavati samo civilna dobra i materijal Bagdadu).⁹³ Reaganov čin premda krajnje kontroverzan, budući da je 1990-ih dokazano kako je Bijela kuća bila svjesna kako Irak financira PLO i druge terorističke organizacije, postavio je američko–iračke odnose na putanju ka potpunoj normalizaciji na razinu od prije 1967. godine.⁹⁴ Dokaz rastuće američke podrške Sadamu Huseinu je i izjava Alexandera Haiga, američkog državnog tajnika iz svibnja 1982. u kojoj upozorava Teheran protiv eskalacije sukoba i to upravo u jeku nove iranske ofenzive Jeruzalem kojom je u konačnici Horamšar

⁹² G. L. Simons, 1994, 287.

⁹³ Y. Halabi, 2009, 84.

⁹⁴ G. L. Simons, 1994, 287.

vraćen u iranske ruke.⁹⁵ Tijekom 1983. i 1984. osim unosnih vojnotrgovinskih ugovora kojima je SAD osiguravao amplifikaciju borbenih sposobnosti iračke vojske, odobren je i američki kredit u iznosu od 1 milijarde dolara uz pola milijarde dolara naknadno osiguranih iz EXIM-ovog⁹⁶ kredita.⁹⁷ O nastojanjima Washingtona da se omogući u najvećoj mjeri iračka prednost u ratu svjedoči i prijedlog Williama L. Eagletona, prvog časnika američke misije u Iraku iz 1983. u kojem je prezentiran plan prodaje čak i najsofisticiranijih oružanih sustava Iraku, u okviru kojeg bi se izbjeglo kongresna odobrenja prodajom navedenih sustava Egiptu, koji bi djelovao kao posrednik.⁹⁸ Početkom 1984. SAD je postavio Iran na listu država koje financiraju i pomažu terorizam, efektivno dokinuvši svaki pristup Teherana američkom oružju, izuzev putem trećih država.⁹⁹ Operacija Staunch na djelu od 1984. također je predstavljala produžetak američkih napora posrednog utjecaja na tijek i ishod sukoba, budući da se navedenom operacijom nastojalo ograničiti iranski pristup svjetskom tržištu oružja i utjecalo na američke saveznike da prestanu opskrbljivati Iran oružjem i vojnom opremom. Unatoč aktivaciji u 1984. godini, State Department je još 1987. naglašavao kako je temeljna zadaća misije bila i ostala postepenost u sprječavanju iranskog pristupa oružju trećih strana, priznavši nemogućnost potpune separacije Irana od stranih dobavljača oružja.¹⁰⁰ Paralelno sa nastojanjima produbljivanja međunarodne izolacije Irana, Reaganova administracija nastavila je s podrškom Iraku, u okviru koje je 1985. ponovno aktivirana funkcija američkog ambasadora u Bagdadu, nepostojeća nakon 1967. godine.¹⁰¹ Još 1984. tadašnji američki Charge d'affaires u Iraku, kasniji veleposlanik David G. Newton djelovao je kao posrednik preko kojeg su američki obavještajni podatci prenošeni Bagdadu, pružajući Iračanima neprocjenjivo sredstvo borbene prednosti.¹⁰² Angažiranost SAD glede marginalizacije Irana te opseg materijalne, financijske i političke podrške Washingtona Sadamovu režimu proizlaze kao što često biva iz pragmatičnosti, radije nego ideoloških razloga. Takva politika može se donekle pripisati reevaluaciji američke bliskoistočne doktrine koja je proizišla iz Iranske revolucije i animozitetu između klerikalnog režima u Teheranu i američkih vlastodržaca, uzrokovanim u znatnoj mjeri napadom na američko veleposlanstvo u Teheranu i više od

⁹⁵ E. Karsh, 2002,44.

⁹⁶ EXIM – Export- Import Bank, američki pandan HBOR-u.

⁹⁷ Y. Halabi, 2009, 84.

⁹⁸ G. L. Simons, 1994, 287.

⁹⁹ G. L. Simons, 1994, 288.

¹⁰⁰ Iran-Iraq War and Navigation in the Gulf, 1431.

¹⁰¹ Y. Halabi, 2009, 84.

¹⁰² E. Karsh, 2002, 44.

godinu dana talačke krize koji su uslijedili.¹⁰³ Nekompatibilnost ideološke agende koju su zagovarali Homeini i njegovi pristaše sa postojećim svjetskim poretkom, istim onim kojeg je SAD nastojao očuvati kao i svoju premoćnu poziciju u okviru istog potrebno je također uzeti u obzir kao uzroke novonastale američke afekcije za Sadamov režim. Nedvojbeno je kako su tvorci američke politike zaključili kako bi Iranska pobjeda u ratu predstavljala katastrofalan ishod po američke interese u regiji i dodatno destabilizirala čitav arapski svijet, posebice ugrozivši dotok nafte iz bogatih zaljevskih monarhija, budući da je „svjetska revolucija“ bila okosnica vanjske politike postrevolucionarnog Irana. Mješavina ekonomskih i strateških interesa presudila je da Washington „između dva zla“ odabere onu opciju koja je predstavljala manju opasnost po američke interese. Kao što je tadašnji američki državni tajnik George P. Schultz naglasio u ožujku 1984., pobjeda Irana nipošto nije bila opcija koju je Washington namjeravao dopustiti i stoga je trebalo produbiti podršku Sadamu Huseinu u najvećoj mogućoj mjeri.¹⁰⁴ Unatoč prividnom ideološkom srazu koji je potaknuo Washington da se indirektno aktivira u Iransko–iračkom ratu, američka podrška Ba'ath režimu rezultat je oportune realpolitike, radije nego političke dosljednosti. Afera Iran – Contra u okviru koje je razotkriven najveći politički skandal za čitave karijere Ronalda Reagana najočitija je potvrda diskontinuiteta američke politike naspram dvaju suprotstavljenih strana. Počevši od 1981. Izrael je uz tihi blagoslov Bijele kuće opskrbljivao Iran rezervnim dijelovima i oružjem,¹⁰⁵ što je već predstavljalo skandalozno kršenje američke politike limitiranja iranskog pristupa tržištu oružja uopće, a posebice potpunog prekida opskrbe američkim oružjem, koje je Izrael slao u Iran. Od 1985. nekolicina Reaganovih sigurnosnih suradnika je uz njegovo odobrenje započela s pošiljkama oružja Iranu, korištenjem Izraela kao posrednika. Premda je diskutabilno u kojoj je mjeri Reagan bio upoznat s opsegom operacija, činjenica je kako je svjesno odobrio iniciranje takve operacije. Službena izlika nakon razotkrivanja afere bila je kako je oružje slano Iranu u zamjenu za puštanje američkih taoca u Libanonu, koje je držao proiranski Hezbolah. Stvarna pozadina pošiljki oružja za Iran bilo je stvaranje crnog fonda iz kojeg su se financirale aktivnosti Contre, nikaragvanske paravojne skupine usmjerene protiv tamošnjeg komunističkog sandističkog režima. U studenom 1986. afera je dospjela do američke javnosti i uzrokovala katastrofalan udarac na rejting Reaganove administracije, međutim predsjednik je uspio izbjeći *impeachment* i preživjeti skandal bez većih političkih posljedica. Vanjskopolitičke posljedice afere bile su još minornije s obzirom da je Sadam

¹⁰³ H. Kissinger, 2015, 137.

¹⁰⁴ G. L. Simons, 1994, 288.

¹⁰⁵ E. Karsh, 2002, 45.

Husein jednako oportuno promatrao odnos s Washintonom u mjeri u kojoj je SAD smatrao njega saveznikom te je brzo prešao preko američke „izdaje“.¹⁰⁶ Afera Iran – Contra ukazala je na nedosljednost Reaganove administracije u provođenju prezentiranih vanjskopolitičkih ciljeva no ukoliko se pomnije analizira cjelokupna afera postaje očito kako je Reagan bio itekako dosljedan u provođenju temeljnih američkih vanjskopolitičkih doktrina svojeg vremena. Očigledno je kako je podržavanje Contre u Nikaragvi nastavak napora Washingtona u antikomunističkoj globalnoj borbi. Na tragu iste politike može se djelomice promatrati i tajna opskrba Irana oružjem, premda je diskutabilno u kolikoj mjeri je bojazan od „pada“ Irana u prosovjetsku orbitu imala ikakvog utjecaja na odluku Reagana i njegovih suradnika iz NSA-a¹⁰⁷ da započnu s pošiljkama protutenkovskih BGM-71 TOW lansera i projektila Teheranu preko Izraela. Dvostruka igra Washingtona glede opskrbljivanja obaju zaraćenih strana oružjem premda naizgled potpuna devijacija od propagiranog vanjskopolitičkog programa jednostrane podrške Bagdadu, ipak je nastavak izvorne Carterove politike *Dual Containment*, u okviru koje je predviđeno da Irak i Iran budu kontinuiranim međusobnim neprijateljstvom sputani u provođenju agresivne regionalne politike. Razotkrivanje afere ipak je presudilo bilo kakvoj mogućnosti daljnje američke tihe podrške Teheranu te je označilo ulazak Operacije Staunch u najintenzivniju fazu, upravo u trenutku kada je Iranu bila prijeko potrebna obnova njihovog arsenala američke proizvodnje.¹⁰⁸ Teheran, suočen s demoralizacijom na domaćem frontu, padom prihoda od nafte te devastirajućim učinkom „Tankerskog rata“ na proizvodnju i prodaju nafte bio je dodatno pogođen potpunom separacijom od izvora oružja iz SAD-a i sa Zapada.. U takvoj nepovoljnoj situaciji a posebice nakon neuspjeha iranskih ofenziva iz prosinca 1986. i siječnja 1987. teokratski režim je odlučio odigrati posljednju očajničku kartu u vidu pojačanih napada na brodovlje u Perzijskom zaljevu, čime je izravna američka intervencija postajala sve izglednija s obzirom na interes Washingtona za osiguravanjem slobodnog protoka bliskoistočne nafte.

5.1.2. Uloga SAD-a u „Tankerskom rat“

Nakon početnog šoka za Washington kakav je predstavljala Iranska revolucija, u relativno kratkom razdoblju (do kraja 1980.) SAD je uspio reorganizirati svoje vanjskopolitičke prioritete u bliskoistočnoj regiji. Umjesto potpunog oslanjana na Iran kao regionalnog hegemonu, nove prilike u regiji su iznjedrile i novi američki pristup. Generalizirajući primjer Iranske revolucije na cjelokupnost islamskog svijeta, američki tvorci politike su odlučili

¹⁰⁶ *The National Security Archive* - <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB210/> (5. Kolovoza 2021.).

¹⁰⁷ NSA – National Security Agency, Nacionalna sigurnosna agencija SAD-a.

¹⁰⁸ E. Karsh, 2002, 58.

suzdržavati se od bilo kakvih pokušaja demokratizacije bliskoistočnih društava, sukladno neoorijentalističkim načelima. Poučak smjene vlasti u Teheranu za Washington je bila apsolutna nekompatibilnost islamskog društva s bilo kakvim organima vlasti koji su uspostavljeni po zapadnim institucionalnim rješenjima. Za Sjedinjene Države je suradnja s autoritarnim režimima na Bliskom istoku postala preferabilnija od promicanja demokracije, budući da je smatrano u duhu neoorijentalizma kako će muslimanski narodi ukoliko im se pruži šansa slobodnog izbora vlasti uvijek izabrati islamistički režim.¹⁰⁹ Zahvaljujući takvom pristupu, SAD su tijekom 1980-ih otvoreno podržale režim Sadama Huseina koji se savršeno uklopio u neorijentalističku koncepciju, bivajući potpuno sekularan i djelujući kao tampon zona za sprječavanje prodora iranskog islamizma. Neorijentalizam je nadopunjen doktrinom *Dual Containment* u okviru koje se Iransko – irački sukob savršeno uklopio u novu američku bliskoistočnu politiku, budući da su se dvije najveće prijetnje stabilnosti Bliskog Istoka, Iran i Irak međusobno iscrpljivali. Rimska poslovice *duobus litigantibus tertius gaudet* savršeno pristaje načinu na koji je SAD pristupio Iransko–iračkom ratu, nominalno podržavajući Irak, ali ipak potajno sklapajući tajne dogovore s Teheranom i čineći sve da se krvavi dvoboj dvaju bliskoistočnih velesila nastavi. Američka prisutnost u zoni sukoba počela je puno ranije od pristanka na Kuvajtski zahtjev za zaštitom tankera 1987., već 1983. tri američka vojna broda su poslana u Indijski ocean kao epilog opetovanih američkih poruka Teheranu o spremnosti na intervenciju u slučaju ugroze slobode plovidbe kroz Hormuz.¹¹⁰ Unatoč inicijaciji „tankerskog rata“ 1984., Iran je pokazao spremnost na sprječavanje širenja napetosti, svjestan vlastite izolacije i Sadamove politike napada na rafinerije i brodovlje u nadi provociranja internacionalizacije rata. S gledišta legalnosti, iračka zona ekskluzije koja je proglašena 1984. oko otoka Karga, glavne iranske rafinerije te je kasnije proširena na čitave iranske teritorijalne vode i uključivala napade na svo brodovlje unutar zone predstavlja kršenje međunarodnog prava.¹¹¹ Iračani nisu ostavili nijedan slobodan pravac putovanja za neutralno brodovlje, njihova zona ekskluzije ulazila je duboko u međunarodne vode¹¹² te su do 1987. izveli 132 zračna napada na brodovlje različitih nacija koje je prevozilo terete za Iran te izvozilo naftu iz iranskih rafinerija¹¹³. Unatoč obilju dokaza o iračkom kršenju međunarodnog prava i ugrozi slobode plovidbe, SAD nisu poduzele nikakve mjere ni protestne akcije tijekom čitavog rata, jednostrano i nekritički podržavajući „totalni rat na moru“ kakav je sa sve većim intenzitetom

¹⁰⁹ Y. Halabi, 2009, 87-88.

¹¹⁰ E. Karsh, 2002, 50.

¹¹¹ R. Leckow, 1988, 636.

¹¹² Ibid., 637.

¹¹³ G. L. Simons, 1994, 280.

vodio Irak od 1984. godine. SAD su tijekom „tankerskog rata“ vodile dvostruku politiku, intenzivirajući svoje napore u sprječavanju iranskog pristupa tržištima oružja kroz Operaciju Staunch ali paralelno namjerno kršeći vlastitu nominalnu politiku naoružavanjem Irana preko Izraela. Takva je barem bila politika SAD prije eskalacije „tankerskog rata“ i sramotne afere Iran – Contra čije je objelodanjivanje podrazumijevalo pooštavanje sankcija Iranu i definitivno jednostranu podršku SAD-a Iraku. Sjedinjene Države su se od agitatora rata preobrazile u predvodnika mirovnog procesa i glavnog demonstratora međunarodne sile uslijed rastućih napetosti u Perzijskom Zaljevu. Ulogu SAD-a tijekom posljednje dvije godine rata moguće je opisati kao presudnu u primoravanju iranskog režima da konačno razmotri primirje kao validnu opciju. Pritom je moguće izdvojiti nekoliko pojedinačnih događanja, čiji je odjek povećao osjećaj izoliranosti Irana i potaknuo čak i radikalne pripadnike tamošnjeg političkog establišmenta da uvide nemogućnost iranske pobjede u ratu. Prvi u nizu zbilo se 17. ožujka 1987. kada je irački borbeni zrakoplov pogodio američki vojni brod USS Stark s dva Exocet projektila, navodno ga zamijenivši za iranski brod. Pogibija 37 američkih mornara i prvi napad na američki brod tijekom čitavog Iransko – iračkog rata okarakterizirani su kao nesretan slučaj, koji je rezultirao uspostavom tijesne koordinacije između iračkog ratnog zrakoplovstva te američkih i snaga njihovih saveznika u regiji. Službena iračka isprika prihvaćena je kao dostatan nadomjestak za irački napad, bez ikakvih posljedica po suradnju Bagdada i Washingtona, koja se štoviše nastavila u još prisnijem tonu.¹¹⁴ Upravo lakoća s kojom je Reaganova administracija prešla preko iračkog napada na njihov brod izazivala je ogorčenje u Teheranu, pojačavajući osjećaj međunarodne izolacije i neograničene zapadne podrške Sadamu Huseinu. O dubini podrške SAD-a i glavnine međunarodnih aktera Bagdadu svjedoči i činjenica kako je Bijela kuća ostala potpuno indiferentna na smrt tisuća Kurda u brutalnoj Sadamovoj kampanji gušenja separatizma u Kurdistanu tijekom 1987. i 1988. u kojoj je obilato korišten irački arsenal kemijskog oružja.¹¹⁵ Nikakvi dokazi o bestijalnosti kojom je Sadam bio spreman postupati prema bilo kakvoj opoziciji ili opetovani irački napadi na međunarodno brodovlje tijekom niza godina nisu mogli promijeniti činjenicu kako je u duhu realpolitike Bagdadski autarh bio preferirana opcija za Zapad u odnosu na iranski islamizam. Naspram Iraka, SAD i saveznici nisu gajili nikakve simpatije za Iran i svaki postupak Teherana za Washington je predstavljao provokaciju što je postalo evidentnim i

¹¹⁴ G. L. Simons, 1994, 280.

¹¹⁵ E. Karsh, 2002, 57.

nakon incidenta u Meki¹¹⁶, zbog kojega je klerikalni režim osudila većina međunarodne javnosti, uključujući i SAD.¹¹⁷ Zaokret u američkoj politici od zalaganja za nastavak sukoba ka promoviranju mirovnog procesa vidljiv je i iz stvaranja UN-ove rezolucije 598 okviru koje se pozivalo na prekid sukoba, premda su ju Iranci inicijalno odbili budući da Irak nije u njoj eksplicitno naveden kao agresor.¹¹⁸ SAD su imale značajan učinak na stvaranje mirovne rezolucije s obzirom na njihovu ulogu u Vijeću sigurnosti UN-a, čijeg je rada rezolucija bila rezultat. Paralelno sa diplomatskim naporima za okončanje sukoba, Sjedinjene Države su u nizu navrata pokazale odlučnost u suzbijanju iranskih napada na brodovlje i miniranja međunarodnih voda. Niz okršaja između iranske i američke mornarice iz rujna i listopada 1987. nagovijestili su razinu dedikacije Washingtona za zaštitom slobode plovidbe Perzijskim Zaljevom. U travnju 1988. dogodio se najveći okršaj dotada u kojem je uništeno šest iranskih bojnih brodova, čime je poslana nedvojbeno poruka Teheranu o potpunoj deklasiranosti na moru i američkoj spremnosti na uništenje cjelokupne iranske mornarice ukoliko se nastavi asimetrični pomorski rat. Bezizlaznost situacije u kojoj se Teheran nalazio s obzirom na prisutnost međunarodne armade u Zaljevu, prospekt kronične nestašice oružja i vojne opreme kakav je implicitno naglašen u okviru UN-ove rezolucije te obaranje iranskog civilnog zrakoplova 3. srpnja 1988. koje su Iranci okarakterizirali „terorističkim činom“ djelovali su na promjenu službenog diskursa Teherana iz ratnohušakačkog u miroljubivi. Percipirajući američko obaranje civilnog zrakoplova kao dokaz da „Veliki Sotona“¹¹⁹ ne preza ni pred čim kako bi onemogućio iransku pobjedu, te suočeno s novom iračkom ofenzivom iniciranom 13. srpnja, iransko vodstvo je u konačnici popustilo i 17. srpnja pristalo na prihvaćanje primirja, što je afirmirano i u Homeinijevom govoru tri dana kasnije.¹²⁰ Demonstracija američke odlučnosti u sprječavanju eskalacije sukoba na brodovlje „neutralnih“ država u kombinaciji sa dosljednom primjenom embarga na oružje nakon afere Iran – Contra u konačnici je uvelike pridonijela okončanju Iransko – iračkog rata. Okončanje sukoba označilo je ujedno i novu epohu u američkoj bliskoistočnoj politici, u kojoj je Washington morao računati sa dvojakim

¹¹⁶ Incident u Meki – 31. srpnja 1987. tijekom hadža došlo je do nasilnih protesta dijela iranskih hodočasnika, koji su rezultirali s najmanje 402 mrtvih i preko 600 ranjenih civila i pripadnika sigurnosnih snaga, incident je uzrokovao potpuni prekid diplomatskih odnosa Irana i Saudijske Arabije te je rezultirao napadima na kuvajtsko i saudijsko veleposlanstvo u Teheranu. Incident je naglasio međunarodnu izoliranost Irana ali i izoliranost Teherana u okviru islamskog svijeta, budući da je preko 40 muslimanskih zemalja osudilo nasilne proteste iranskih šijita koji su uzrokovali krvoproliće u Meki, svrstavši se uz Rijad.

Military wiki- https://military.wikia.org/wiki/1987_Mecca_incident (10. kolovoza 2021.)

¹¹⁷ Los Angeles Times- <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1987-08-07-mn-1141-story.html> (10. kolovoza 2021.)

¹¹⁸ United Nations Peacemaker- <https://peacemaker.un.org/iraqiran-resolution598> (10. kolovoza 2021.)

¹¹⁹ „Veliki Sotona“ – Homeinijev naziv za SAD koji se tijekom 1980-ih udomaćio u iranskom političkom diskursu.

¹²⁰ E. Karsh, 2002, 11.

izazovom „spavajućeg“ iranskog ekstremizma te novog vala iračke agresije koji će pretvoriti Sadama Huseina iz „omiljenog sina Zapada“ u vanjskopolitičku glavobolju za Sjedinjene Države.

5.2. Ostale strane sile uključene u sukob

Iransko – irački rat tijekom osmogodišnjeg razdoblja u kojem se odvijao većinom s jednakom žestinom i brutalnošću primorao je obje sile sudionice da pronađu čitav niz izvora oružja. U tom pogledu Irak je imao puno širi pristup svjetskim tržištima oružja dok je Iran morao posegnuti za novim partnerima budući da mu je pristup gotovo svim dotadašnjim dobavljačima oružja bio ograničen. Iznimka su pritom tajni dogovori o trgovini oružjem i vojnom opremom poput onog između SAD-a i Irana koji je rezultirao Iran – Contra aferom. Osim vojnotrgovinskog aspekta, trgovanje ratnim i civilnim materijalom u ratu imalo je značajnu političku i stratešku dimenziju koju su mnoge države nastojale vješto iskoristiti. Nemoguće je s obzirom na karakter ovog rada detaljno obraditi sve države koje su posredno i neposredno sudjelovale u pomaganju ratnog napora jedne ili obje sukobljenih strana. Potrebno je međutim, prezentirati ulogu nekih od najvećih dobavljača oružja i financijera Iraka i/ili Irana tijekom rata u skladu sa ekonomskim, vojnim i političkim odjekom koji je ekonomska, vojnotrgovinska i politička podrška Francuske, Sovjetskog Saveza, Kine i drugih svjetskih i regionalnih sila imala na društva i vojske Irana i Iraka te strateške interese prethodno navedenih sila.

Francuska

Tijekom 1970-ih Irak je nastojao umanjiti ovisnost o Sovjetskom Savezu koji je nakon 1967. bio praktično jedini dobavljač oružja za Bagdad. Francuska u kojoj je predsjednik d'Estaing oživjevši gaullizam¹²¹ nastojao ojačati vanjskopolitički utjecaj Pariza pokazala se idealnim partnerom za iračku diversifikaciju izvora oružja, bivajući jedna od rijetkih svjetskih sila koja nije bila eksplicitno svrstana uz SAD ili SSSR, vodeći samostalnu vanjsku politiku, istodobno održavajući mjesto u NATO-u.¹²² Počevši od 1977. Francuska se prometnula u glavnog dobavljača visoko sofisticiranih borbenih sustava za Bagdad u nadolazećim godinama, posebice tijekom Iransko – iračkog rata. Pariz je počevši od 1977/78. kroz iduće desetljeće Sadamovom režimu osigurao pozamašan arsenal koji je uključivao 133 borbeni

¹²¹ Gaullizam – politička doktrina Charlesa de Gaullea, zastupa neovisnost Francuske od utjecaja drugih država te jačanje nuklearnih sposobnosti države.

¹²² G. L. Simons, 1994, 284.

zrakoplova F-1, stotine Exocet raketa zrak – zemlja (dvije takve su pogodile USS Stark), balističke projekte AS30 kao i mnoštvo borbenih vozila, helikoptera, tenkova, samohotki i dr.¹²³ Posebno je kontroverznom ostala Francuska odluka o izgradnji nuklearnog reaktora Osirak za Iračane, koji je bio predviđen za operiranje sa visokoobogaćenim uranom, koji je mogao biti korišten za izgradnju nuklearnog oružja. Sadam Husein je osobno otkrio pravu pozadinu iračkog nuklearnog programa, govoreći kako je „dogovor s Francuskom prvi korak ka izgradnji arapskog nuklearnog oružja“. Utjecaj nuklearizacije Bagdada na tijek Iransko – iračkog rata i prilike u regiji ipak se nije nikada ostvario s obzirom da je reaktor uništen 1981. u pomno planiranom izraelskom zračnom napadu.¹²⁴ Francuska je za Irak bila jedan od ključnih vanjskopolitičkih partnera tijekom čitavog Iransko – iračkog rata, osiguravajući financijsku i vojnu podršku Iraku, a rastući irački dug Parizu (5 milijardi dolara do 1986.)¹²⁵ postao je razlogom više za nekritičku podršku Sadamovu režimu. Vanjskopolitički brak iz interesa kakav je sklopljen kasnih 70-ih između Pariza i Bagdada u kombinaciji sa rastućom iračkom potrebom za francuskim oružanim sustavima tijekom rata, preobrazili su francuski vojnoindustrijski kompleks iz industrije koja je tijekom 1970-ih doživjela krizu izvoza u jednu od prosperitetnijih grana francuske ekonomije u idućem desetljeću (Irak je u razdoblju 1981. – 1987. kupio 40% ukupnog francuskog izvoza oružja)¹²⁶. Uzevši u obzir kolosalne razmjere vojnopolitičke i financijske suradnje dvaju zemalja, za Pariz je nastavak rata bio preferirana opcija u odnosu na primirje, računajući pritom kako će Irak biti u stanju održati prednost na bojnopolju.

Sovjetski savez

Nakon zamrzavanja odnosa s SAD-om poslije Šestodnevnog rata, Irak se otvoreno svrstao u Sovjetski kamp, a suradnja dvaju zemalja dosegla je vrhunac 1972. kada je suočen s agresivnim pretenzijama iranskog šaha glede Shatt al-Araba, irački politički vrh ovjenčao svrstavanje uz Moskvu, potpisavši Pakt prijateljstva i međusobne suradnje na 15 godina.¹²⁷ Unatoč prisnim odnosima dvaju država, Iračani su od sredine 70-ih, surađujući s Francuskom uspjeli umanjiti ovisnost o Sovjetskom savezu, što će se pokazati mudrim političkim manevrom u početnim godinama Iransko – iračkog rata, kada je SSSR službeno održavao politiku stroge neutralnosti prema objema sukobljenim stranama. Za Moskvu je

¹²³ U.S. Library of Congress - <http://countrystudies.us/iraq/99.htm> (12. kolovoza 2021.)

¹²⁴ G. L. Simons, 1994, 286.

¹²⁵ E. Karsh, 2002, 43.

¹²⁶ U. S. Library of Congress - <http://countrystudies.us/iraq/99.htm> (13. kolovoza 2021.)

¹²⁷ G. L. Simons, 1994, 273.

inicijacija rata bila nepovoljan razvoj prilika, budući da su sovjetski vlastodršci gajili nade kako će uspjeti pretvoriti postrevolucionarni Iran u saveznika, a rat u Afganistanu je bio razlog više zbog kojega je osiguravanje dobrih odnosa s Teheranom bilo ključno za Sovjete. Vanjskopolitičke ambicije Moskve pokazale su se neostvarivima u jeku rastuće podrške iranskog režima afganistanskim mudžahedinima i zatvaranja iranske komunističke stranke Tudeh, te fijaska iračke invazije u ratu koji se nakon 1982. pretvorio u egzistencijalnu prijetnju prosovjetskom Ba'ath režimu.¹²⁸ Mogućnost iranske pobjede bila je nedopustiva za Moskvu, posebice nakon što je prelaskom Egipta u američku stratešku sferu od 1979. Irak postao najvažniji sovjetski saveznik na Bliskom istoku. Počevši od sredine 1981. sovjetska podrška Iraku se produbljivala, uključivši tijekom godina i značajne pošiljke hrane te ograničene zajmove Bagdadu. SSSR je unatoč iračkoj diversifikaciji dobavljača oružja tijekom 1980-ih ostao glavni opskrbljivač naoružanja za Bagdad, osiguravši tisuće tenkova i borbenih vozila, najmodernije MiG – 29 lovačke zrakoplove, Scud – B projektele koji su bili okosnica iračke raketne snage u „Ratovima gradova“ i niz drugih sustava.¹²⁹ O veličini razmjene svjedoči i činjenica da je u razdoblju 1980. – 1989. Irak za SSSR bio drugi najveći kupac oružja, odmah iza Indije.¹³⁰ Za Sovjetski savez, Iransko–irački rat je bio prilika za jačanjem vlastitog vanjskopolitičkog utjecaja u regiji koja je prethodno Iranskoj revoluciji bila dominantno proamerička uz sprječavanje širenja islamske revolucije, posebice imajući u vidu opasnost radikaliziranja značajne muslimanske populacije u srednjoazijskom i prikavkaskom dijelu SSSR-a.¹³¹ Povlačenje iz Afganistana najavljeno 1987. sa implikacijom slabljenja sovjetske moći i ugleda ojačalo je nastojanja SSSR-a za osiguravanjem iranskog poraza kao sredstva prevencije širenja islamskog fundamentalizma unutar Sovjetskog saveza. U jednoj od posljednjih demonstracija moći za svojeg postojanja, sovjetski brodovi su od siječnja 1987. sudjelovali u okviru međunarodne koalicije u osiguravanju slobode plovidbe Hormuzom, a iznajmljivanje 3 tankera Kuvajtu predstavljalo je minornu ali simboličnu vanjskopolitičku pobjedu, konotirajući istovjetni status SAD-a i SSSR-a kao dvaju supersila kojima se Kuvajt obratio.

¹²⁸ M. Sterner, 1984, 136.

¹²⁹ E. Karsh, 2002, 43.

¹³⁰ Sipri - https://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php (13. kolovoza 2021.)

¹³¹ M. Sterner, 1984, 137.

Izrael

Suradnja Izraela i Irana započela je još tijekom 1950-ih, nakon što je iranski šah neformalno priznao izraelsku državu.¹³² Do kraja šahove vladavine Izrael je postao ključan opskrbljivač oružja i opreme za iransku vojsku a Iranska revolucija je predstavljala samo privremeno zamrzavanje suradnje dvaju država. Unatoč ekstremnoj retorici klerikalnog režima usmjerenoj protiv Izraela, pragmatičnost je ustupila mjesto ideološkoj dosljednosti te je već u ranoj fazi rata Izrael počeo opskrbljivati Iran s gumama za F-4 borbene zrakoplove i rezervnim dijelovima za iranske tenkove američke proizvodnje.¹³³ Najveći doprinos Izraela iranskom ratnom naporu, premda izvršen kao „mjera samoobrane“ a ne s primarnom namjerom asistiranja Iranu, dogodio se 7. lipnja 1981. kada su izraelski ratni piloti uništili irački nuklearni reaktor Osirak.¹³⁴ Izraelsko – iranski odnos tijekom rata bio je obilježen dihotomijom između službene retorike i tajnih dogovora o opskrbi oružjem. Premda je Homeini dopustio slobodno iseljavanje Židova izvan Irana kao vrstu neformalne protuusluge za izraelske isporuke oružja, antisemitski sentiment u Teheranu je postajao sve izraženiji tijekom rata, a uništenje Izraela bilo je integralni dio ideološkog konstrukta teokratskog režima, kao što je sadržano u poznatoj krilatici iz rata; „*Rah-e Karbala as Qods Migozarad*“¹³⁵. Iran je također intenzivno podržavao Hezbolah u Libanonu nakon izraelske invazije 1982. Unatoč potpunoj ideološkoj suprotnosti dvaju država te iranskim subverzivnim aktivnostima usmjerenim protiv Izraela, suradnja dvaju režima nastavila se tijekom rata, s obzirom da je Tel-Aviv gajio nadu u mogućnost buduće suradnje s Teheranom, posebice u slučaju dolaska umjerenije frakcije na vlast nakon Homeinijeve smrti. Izraelska geopolitička partija s Iranom nije se razvila u smjeru nadanja tamošnjih tvoraca politike, međutim Iransko-irački rat bio je povoljan razvoj regionalnih prilika za Izrael budući da su dvije najveće prijateljice Izraelu u regiji bile zaključane u međusobnom iscrpljivanju tijekom osam godina rata. Potpisivanje primirja označilo je uvertiru u novo razdoblje u kojem je za Izrael kao i za SAD i druge saveznike Washingtona u regiji nastupila dvojaka prijateljica aktivne iračke i subverzivne iranske agresije.¹³⁶

¹³² D. D. Kaye, A. Nader, P. Roshan, 2011, 10.

¹³³ E. Karsh, 2002, 45.

¹³⁴ G. L. Simons, 1994, 286.

¹³⁵ *Rah-e Karbala as Qods Migozarad* – put do Jeruzalema utaban je kroz Karbalu. Karbala je šijitski sveti grad koji se nalazi u Iraku, izrekom se podrazumijeva da je anihilacija Iraka uvertira u „epsku“ borbu protiv Izraela i „oslobođenje“ palestinske zemlje.

¹³⁶ D. D. Kaye, A. Nader, P. Roshan, 2011, 15-18

Osim navedenih sila koje su podržavale Iran i/ili Irak, značajna je podrška Narodne Republike Kine objema stranama, posebice Iraku za kojeg je Peking bio drugi najveći dobavljač oružja, odmah iza SSSR-a a ispred Francuske. Kineski Silkworm projektili koje su Iranci nabavili prvi puta u jesen 1986. pružili su Teheranu mogućnost pogađanja pomorskih meta u čitavom Perzijskom zaljevu, predstavljajući uvertiru u posljednju, najkrvaviju fazu „Tankerskog rata“. Egipat je uz Zaljevske monarhije tijekom rata bio jedan od rijetkih hiperlojalnih saveznika Bagdada, posebice prethodno podizanju sovjetskog embarga na oružje sredinom 1981., kada su egipatski tenkovi i zrakoplovi sovjetske proizvodnje bili neprocjenjiv dodatak iračkoj borbenoj sposobnosti.¹³⁷ Arapske zemlje zajedno su tijekom rata zajmile oko 60 milijardi dolara Bagdadu, najveći financijeri pritom su bili Saudijska Arabija, UAE i Kuvajt, čija je financijska podrška sprječavala ekonomski kolaps Iraka te omogućavala Sadamu Huseinu da godinama održava enormno visoke obrambene budžete, koji su često premašivali 10 milijardi dolara godišnje.¹³⁸ Ističu se od ostalih međunarodnih aktera Sirija, Libija i Sjeverna Koreja kao ključni dobavljači oružja i opreme za Iran te Brazil koji je trgovao s objema stranama, premda je u kontekstu utjecaja na sukob značajnija prodaja stotina oklopnjaka Iranu od poslova s Irakom.¹³⁹ Uloga Velike Britanije posebice je kontroverzna s obzirom da su istodobno sklapali poslove s objema zaraćenim stranama ali posebice zbog opskrbljivanja Bagdada kemijskim komponentama za izradu živčanih agensa, čak i nakon međunarodno osuđivanog iračkog napada na Halabju 1988. godine¹⁴⁰.¹⁴¹ Izuzev već navedenih država, malo koja zemlja s imalo izgrađenom domicilnom vojnom industrijom oružja nije tijekom Iransko – iračkog rata trgovala s jednom ili obje sukobljene strane, profitirajući na totalnom ratu dvaju bliskoistočnih velesila.

¹³⁷ E. Karsh, 2002, 43.

¹³⁸ G. L. Simons, 1994, 278.

¹³⁹ E. Karsh, 2002, 44.

¹⁴⁰ Halabja je irački grad u Kurdistanu koji je 1988. uslijed kurdske ustanka napadnut kemijskim oružjem od strane iračke vojske pri čemu je smrtno stradalo nekoliko tisuća civila.

IBT - <https://www.ibtimes.com/25-years-after-worst-chemical-weapon-massacre-history-saddam-husseins-attack-halabja-iraq-city> (17. kolovoza 2021.)

¹⁴¹ G. L. Simons, 1994, 289.

6. Rat bez pobjednika i njegove posljedice na prilike u regiji

6.1. Kraj osmogodišnjeg pokolja

Unatoč beskompromisnosti hijerokratskog režima, realnosti rata su uzele svoj danak na iransko društvo, ekonomiju te moral i kvalitetu trupa. Tijekom čitavog rata Iran je bio primoran pragmatičnošću nadomjestiti ograničen pristup izvorima oružja, što je u znatnoj mjeri postignuto spretnim kombiniranjem akvizicije oružja od strana koje su bile ideološki i politički oponirane Bagdadu (Libija, Sirija) te onih koje su nekritički bile spremne prodavati oružje objema zaraćenim stranama (Kina). Nekolicina visoko sofisticiranih sustava i vrijednih rezervnih dijelova za iranska vojna vozila i letjelice nabavljeni su kroz tajne dogovore poput onih s Izraelom, Velikom Britanijom i SAD-om. Velika diversifikacija izvora oružja ipak je stvorila značajan logistički problem s obzirom da je bio lavovski zadatak održavati opremu i naoružanje toliko različitih dobavljača, što je projiciralo i slabiju borbenu sposobnost trupa.¹⁴² Irak je istodobno uspješno poboljšavao vlastite operativne sposobnosti, imajući pristup čitavom svjetskom tržištu oružja s kojeg je Sadam Husein birao po volji ona oružja i sustave koje je htio, kupujući ih djelomice profitom od nafte ali uglavnom pomoću rastućih kredita. Već do 1984. iračka vojska je brojala pola milijuna pripadnika u 22 divizije, što je bio gotovo dupli porast, a Narodna vojska¹⁴³ je također brojala preko pola milijuna članova koji su obavljali logističke poslove i čuvali pozadinu.¹⁴⁴ Iranske vojne snage su istodobno također narasle dvostruko te su i dalje na papiru Iranci imali značajnu prednost, premda je taj rast za razliku od iračkog bio primarno brojčani bez osjetnog poboljšanja u opremi i treningu.¹⁴⁵ Uzevši u obzir nerazmjer u kvaliteti trupa i izvedbi na terenu postaje jasno kako čista numerička nadmoć ni u jednom trenutku nije bila dovoljna za osiguravanje potpune iranske pobjede. Veliki nerazmjer u kvaliteti trupa i opremljenosti sukobljenih strana stvoren do 1984. postao je još naglašeniji tijekom rata, posebice u posljednjem dijelu rata kada je Operacija Staunch preobražena u nepropusni embargo na oružje, a potop cijena nafte i „Tankerski rat“ uzeli danak na iranski državni proračun. Demoraliziranost Iranaca pred kraj rata kao i učinak ekonomske krize na njihove vojne sposobnosti očituje se i iz činjenice da je njihovo ljudstvo u razdoblju 1986. – 1988. smanjeno za 100 tisuća dok je Irak mobilizirao dodatnih 150 tisuća

¹⁴² E. Karsh, 2002, 44-45.

¹⁴³ Narodna vojska – paravojna formacija, odana Ba'ath stranci i usmjerena prvenstveno na sprječavanje unutarnjih prijetnji režimskoj vlasti.

¹⁴⁴ G. L. Simons, 1994, 281.

¹⁴⁵ E. Karsh, 2002, 45.

boraca u istom razdoblju.¹⁴⁶ Unatoč nizu propalih ofenziva i očiglednoj superiornosti Bagdada na kopnu i u zraku te međunarodnoj izoliranosti, biti će potrebno puno više da bi se slomilo odlučnost Teherana za nastavkom rata. Stotine tisuća mrtvih, oronuli vojni arsenal uslijed embarga na uvoz oružja, potonuće prihoda od nafte nakon što su Zaljevske monarhije namjernom hiperprodukcijom preplavile svjetsko tržište fosilnih goriva, rastući animozitet između Iranske vojske i paravojnih formacija Basidža i Pasdarana otežavali su poziciju Teherana i dodatno doprinosili slaboj izvedbi iranskih trupa na terenu ali nisu bili dovoljni da promijene tvrdokorni stav radikalne frakcije oko Homeinija. „Tankerski rat“ kao ni „Rat gradova“ sa svim svojim užasima po civilno stanovništvo te dodatnim pritiskom na iransku ekonomiju nisu bili dostatan razlog da teokrati razmotre kraj rata, štoviše ni kada je Perzijskim zaljevom plovila međunarodna armada a disonantni tonovi u Teheranu sve glasnije pozivali na primirje, čelična odlučnost Homeinija za nastavkom rata bila je nepromijenjena. Tek 1988. nakon uništenja znatnog dijela iranske mornarice 18. travnja u okršaju s američkom mornaricom te rušenja iranskog putničkog aviona 3. srpnja hijerokratski krug oko Homeinija je konsolidirao svoj stav glede okončanja rata i počeo aktivno raditi na uvjeravanju velikog vođe da blagoslovi primirje.¹⁴⁷ Posljednji čavao u lijesu iranske odlučnosti za nastavkom rata udaren je 1988. nakon što su pokrenute iračke ofenzive čiji su temelji postavljeni dvije godine ranije u manje poznatom ali u kontekstu završetka napetosti potencijalno krucijalnom događaju. Nakon iranskog proboja u Bitci za poluotok Fao, Sadamovi generali su se pobunili i prezentirali svojem vrhovnom zapovjedniku ultimatum u kojem se zahtijevalo javno priznanje iračkih visokih gubitaka te se pozivalo Sadama da „dovrši rat“. Navedena zgoda imala je pozitivan odjek na irački ratni napor budući da je Sadam Husein bio primoran pripremiti vojsku za ofenzivu po prvi puta nakon inicijacije rata (ne računavši povremene manje (protu)ofenzive koje su bile usmjerene ka smanjivanju pritiska na one dijelove fronta gdje je bio glavni fokus iranskih ofenziva).¹⁴⁸ Prva velika iračka ofenziva u travnju 1988. koincidirala je s uništenjem 6 iranskih ratnih brodova u okršaju s američkom flotom te je u njoj povraćen poluotok Fao kojeg su Iranci držali od 1986. godine. Ofenziva je znatno podignula irački moral dok su ionako demoralizirano iransko stanovništvo i vojska bili suočeni s sramotnim dvostrukim porazom, od Amerikanaca na moru te Iračana na kopnu.¹⁴⁹ Ofenziva iz travnja 1988. bila je dodatno devastirajuća budući da se nastavila na „Peti rat gradova“ u kojem su Iračani kombinacijom zračnih i raketnih udara tijekom veljače 1988. do te mjere terorizirali

¹⁴⁶ S. Chubin, 1989, 7.

¹⁴⁷ E. Karsh, 2002, 59-61.

¹⁴⁸ Ibid., 52-53.

¹⁴⁹ S. Chubin, 1989, 12.

iransko pučanstvo da je došlo do egzodusa stanovništva iz Teherana te privremene paralize osnovnih javnih službi.¹⁵⁰ Postalo je očigledno tijekom 1988. kako Iran nije u stanju nastaviti rat s obzirom na nemogućnost ikakvog protuodgovora na iračke napade bilo na kopnu, u zraku ili na moru gdje je međunarodna armada bila spremna odgovoriti silom na svaku iransku „provokaciju“. Pokazalo se kako je klerikalni režim konačno bio primoran realnostima posvemašnjeg moralnog, ekonomskog i vojnog nazadovanja da definitivno do ljeta 1988. razmotri primirje kao opciju. Pritom su se proročanskima pokazale riječi koje je Andrej Gromiko 1987. rekao iranskom ambasadoru u Moskvi: „što kasnije Iranski vođe shvate nužnost okončanja rata, to će okončanje biti manje povoljno za Iran“.¹⁵¹ Rušenje iranskog putničkog zrakoplova 3. srpnja u kombinaciji s iračkom ofenzivom 13. – 17. srpnja u kojoj je iračka vojska po prvi puta nakon invazije 1980. ušla dublje u iranski teritorij a potom se povukla uz ponuđeno primirje prevagnuli su da Teheran prihvati kraj rata kao jedinu opciju. Implicitno pristajanje na primirje prihvaćanjem UN-ove Rezolucije 598 17. srpnja 1988. nije međutim bilo dostatno za Sadama Huseina koji je zahtijevao javnu objavu prihvaćanja primirja od strane ajatolaha Homeinija.¹⁵² Sadam Husein je nastojao ostvariti makar simboličnu moralnu pobjedu u vidu iranskog bezuvjetnog pristanka na Rezoluciju u kojoj Irak nije naglašen kao pokretač rata agresijom na Iran. Suočen s bjesomučnim iračkim zračnim udarima nakon 18. srpnja kao i rastućim pritiskom iranske političke i svekolike javnosti, Homeini je 20. srpnja u govoru na radiju prihvatio primirje, naglasivši koliko je taj čin bio poražavajući za njega osobno rekavši: „Donošenje ove odluke za mene je bilo ubojitije od uzimanja otrova“.¹⁵³ Unatoč očiglednoj spremnosti Teherana na mir, Bagdad je nastavio ofenzive kroz ljeto 1988. dok je trajala diplomatska borba dvaju strana u kojoj se sporilo oko razmjene zarobljenika, a Sadam nastojao ojačati vlastitu pregovaračku poziciju za konačne pregovore o potpisivanju primirja. Nakon osam krvavih godina, 8. kolovoza 1988. Vijeće sigurnosti UN-a je proglasilo primirje važećim od 24. kolovoza te je UNIMOG¹⁵⁴ započeo sa svojom mirovnom misijom.¹⁵⁵ Unatoč enormnoj cijeni rata za obje države i društva (po procjenama preko milijun mrtvih na obje strane i ukupno preko 1 bilijun dolara ukupne

¹⁵⁰ E. Karsh, 2002, 57.

¹⁵¹ S. Chubin, 1989, 9.

¹⁵² E. Karsh, 2002, 11.

¹⁵³ *The New York Times* - <https://www.nytimes.com/1988/07/21/us/khomeini-accepts-poison-of-ending-the-war-with-iraq-un-sending-mission.html> (18. kolovoza 2021.)

¹⁵⁴ UNIMOG – (United Nations Iran – Iraq Military Observer Group), posebno oformljena grupa UN-ovih mirotvoraca za nadziranje implementacije mirovnog procesa između Irana i Iraka.

¹⁵⁵ E. Karsh, 2002, 81.

štete)¹⁵⁶ rat je završio bez jasnog pobjednika i uzrokovao novi val destabilizacije u regiji čiji se odjek osjeća i danas. Irak je pao u dužničko ropstvo prema Zaljevskim monarhijama i Zapadnim državama (80 milijardi dolara vanjskog duga 1988.)¹⁵⁷, oslabljene ekonomije i razrušene infrastrukture koju nije bilo moguće obnoviti iz iračkog nacionalnog dohotka. Sadam Husein se nakon 1988. našao uslijed nove borbe za opstanak, ovaj put suočen s mogućnošću unutarnjeg ustanka osiromašenog puka čijih osam godina muke nije polučilo nikakve jasne plodove. Imajući na raspolaganja najveću i najmoderniju vojsku arapskog svijeta, bilo je izvjesno da će u slučaju da „meka moć“ podbaci, Bagdad posegnuti za vojnim rješenjem svojih rastućih problema. Naspram svojeg susjeda, Iran je iz rata izišao s puno većim ljudskim gubitcima no međunarodna izoliranost je onemogućila pretjerano zaduživanje što je imalo pozitivan budući odjek na ekonomski oporavak. Unatoč povoljnijem dugoročnom stanju iranskog društva i gospodarstva, Teheranski režim nije više bio u mogućnosti kapitalizirati na religijskom i patriotskom zanosu svojeg plebsa za širenje revolucije a Islamska republika se od ambicioznog projekta ujedinjavanja svih muslimana pod teokracijom pretvorila u izoliranu državu okruženu neprijateljskim režimima.¹⁵⁸

6.2. Posljedice Iransko – iračkog rata na bliskoistočnu regiju

Unatoč inicijaciji mirovnog procesa 1988., rastući irački zahtjevi i maksimalistički pristup Bagdada glede potencijalnih koncesija kroz primirje su blokirali mogućnost konačnog potpisivanja mira i dvije zemlje su i dalje bile u stanju međusobne napetosti, premda ne i otvorenog rata. Sastavljanje nove vlasti u Teheranu nakon Homeinijeve smrti 1989. nije promijenilo pat – poziciju u pregovorima, budući da je i ajatolah Hamenei bio jednako tvrdokornog stava glede ikakvih ustupaka Bagdadu u Shatt – al Arabu.¹⁵⁹ Nalazeći se u teškoj ekonomskoj poziciji, suočen s iranskom nepokolebljivošću i rastućim vanjskim dugom, Sadam Husein je na samitu Arapske lige u Amanu u veljači 1990. preko jordanskog kralja Huseina i egipatskog predsjednika Mubaraka poručio Zaljevskim monarhijama zahtjev za moratorijem na kredite Iraku te financijskom injekcijom od dodatnih 30 milijardi dolara. Odbijanje iračkog zahtjeva uvjerilo je Sadama kako je upotreba vojne sile jedini način da ostvari ekonomske koncesije a maleni ali bogati Kuvajt pokazao se savršenom metom. Iscrpivši sve opcije diplomatskog pritiska, 2. kolovoza 1990. Irak je započeo s invazijom na

¹⁵⁶ G. L. Simons, 1994, 283.

¹⁵⁷ E. Karsh, 2002, 89.

¹⁵⁸ S. Chubin, 1989, 14.

¹⁵⁹ F. Halliday, 1991, 226.

Kuvajt, čime je Iransko –irački sukob dobio svoj neočekivani epilog.¹⁶⁰ Za razliku od invazije na Iran, nova vanjskopolitička agresija Bagdada dočeka je s univerzalnom osudom diljem svijeta te je ujedinila arapski svijet protiv njegova dojučerašnjeg prvaka kao i zapadne nacije protiv njihovog „omiljenog sina“. Zaljevski rat pokazao se još jednom neuspjelim avanturom iračkog diktatora, rezultirajući s preokretom u kojem je Ba'ath režim od gotovo univerzalne podrške međunarodnih aktera postao izoliran i omražen a SAD od jednog od glavnih podupiratelja Sadama Huseina postao glavni agitator njegovog svrgavanja. Iransko – irački rat za posljedicu je imao ekonomski devastirani ali vojno moćni Irak koji je brzo iskoristio vojnu mašineriju izgrađenu petrodolarima zaljevskih monarhija i novcem zapadnoeuropskih država i SAD-a za pokušaj još jednog nametanja vlastite volje silom. Uništenje iračkih snaga u dotad neviđenom *tour de forceu* međunarodne koalicije pod vodstvom SAD-a, i embargo koji je uslijedio dodatno su oslabili iračku ekonomiju i društvo, stavljajući sve veći unutarnji pritisak na Sadama glede represije stanovništva. Nakon Zaljevskog rata Iran i Irak su ostali izolirane države uslijed arapske koalicije okupljene oko SAD koji je nakon kraja Hladnog rata postao *de facto* međunarodnim hegemonom. Kalvarija iračke nacije započeta 1980. nastavila se i tijekom 1990.-ih dok su Iranci tonuli u bijedu zbog nedostatka osnovnih potrepština a novo tisućljeće nije donijelo olakšanje kojem su se mnogi nadali već nove nedaće nakon kontroverzne američke invazije 2003. godine. Iran je premda (ekonomski) oslabljen u ratu dugoročno proizišao kao svojevrsni pobjednik, budući da je iračka agresija na Kuvajt proizišla iz postratne krize dovela do slabljenja Iraka i konačnog pada Sadamovog režima. Izolacija i konačno uklanjanje režima Sadama Huseina omogućila je jačanje Irana u regiji, a disfunkcionalna iračka država nakon 2003. godine bila je savršena podloga za stvaranje proiranskih šijitskih milicija te propusna za iransko oružje i operativce pomoću kojih su izrasli mnogi subverzivni proiranski pokreti u regiji. Čitavo to vrijeme stav Teherana glede borbe protiv „Velikog Sotone“ nije se izmijenio što je evidentno i iz pisma iranskog predsjednika Mahmuda Ahmadinedžada američkom predsjedniku Georgeu Bushu iz 2006. godine. Navedeno „pismo prijateljstva“ zaključeno je izrazom: „*Vasalam Ala Man Ataba'al Hoda*“¹⁶¹, jasno ocrtavajući službeni diskurs Teherana prema Bijeloj kući na tragu Homeinijevih

¹⁶⁰ E. Karsh, 2002, 91-92.

¹⁶¹ „*Vasalam Ala Man Ataba'al Hoda*“ – Mir (samo) onima koji slijede pravi put, rečenica je to koju je Muhamed uključio u svoja prisma carevima Bizanta i Perzije prije nego ih je napao u 7. st, simbolika takve poruke je religijsko – ideološkog karaktera budući da je u skladu s islamskom doktrinom da u sukobu s nevjernicima treba protivniku ostaviti mogućnost „mirne promjene vjere“, plaćanja danka ukoliko neprijatelj ne prihvati Islam te rat kao posljednju opciju. Uključivanje navedene poruke u službeni diskurs dvojice državnih vođa pokazuje kako je Teheranski režim i dalje na tragu Homeinijevih promišljanja i odan tekućinama Islamske revolucije.

ideoloških postavki o borbi protiv izraelskog cionizma i njihovog glavnog zaštitnika SAD-a.¹⁶²

6.3. Američka bliskoistočna politika nakon Iransko – iračkog rata

Iransko – irački rat predstavljao je vrhunac neoorijentalističkog vanjskopolitičkog pristupa Bijele kuće prema Bliskom istoku, budući da su se tijekom 1980-ih pogledi o potrebi suradnje s autoritarnim režimima stopili s politikom *Dual Containment* u okviru koje je međusobno neprijateljstvo Irana i Iraka bilo temeljni koncept. Rat dvaju velesila viđen je ujedno kao prilika za obuzdavanje islamističke plime koja je prijetila destabilizaciji čitave regije i povredi američkih ekonomskih interesa u regiji o čijem je izvozu nafte ovisila cjelokupna američka industrijska mašinerija. Reaganova dvostruka igra u vidu tajnih transakcija oružja Iranu preko Izraela barem je djelomice imala uporište u nastojanjima Washintona za produživanjem napetosti. Slaba Islamska republika zarobljena u iscrpljujućem totalnom ratu bila je najbolja opcija koju su američki vlastodršci imali na raspolaganju neposredno nakon Iranske revolucije. Istodobno je i Sadam Husein, dojučerašnja glavna ugroza po američke interese na Bliskom istoku za Bijelu kuću bio efektivno eliminiran kao vanjskopolitički problem dokle god je bio primoran svoju pozornost okrenuti isključivo ka Iranu. Američki vlastodršci još jednom su nekritički podržavali jedan snažni režim na Bliskom istoku ne uzevši u obzir krizu koja se spremala (podrška Saudijskoj Arabiji se podrazumijeva, međutim Rijad je tradicionalno orijentiran prema zbivanjima u Perzijskom zaljevu i na Arapskom poluotoku, naspram Iraka koji je pretendirao čak i na liderstvo cjelokupnog arapskog svijeta). Washington je potpuno krivo procijenio raspoloženje u Bagdadu nakon Iransko–iračkog rata i spremnost Sadama Huseina da iskoristi sirovu vojnu silu izgrađenu obilatim podrškom SSSR-a, Kine, Francuske, SAD-a i dr. Snažna podrška Sjedinjenih Država Iraku, koji je i nakon Iransko – iračkog rata u očima Washintona ostao glavnom protutežom Islamskoj republici osnažila je Sadamovu uvjerenost kako ima američku podršku za još jednu agresivnu avanturu u regiji. Izostanak jasnog prigovora Sadamovim nacrtima o spremnosti na korištenje sile koje je prezentirao američkom veleposlaniku Aprilu Glaspiu u srpnju 1990. govoreći kako „ukoliko ne uspijemo pronaći rješenje (diplomatsko) biti će prirodno da Irak neće prihvatiti smrt (državno dužničko ropstvo ?)“ uvjerio je Sadama kako Washinton favorizira njegov režim po pitanju još jedne invazije.¹⁶³ Zaljevski rat označio je prekretnicu po pitanju međunarodne podrške Iraku i ironično djelovao na kooperaciju Bagdada i Teherana, poput

¹⁶² H. Kissinger, 2015, 138-139.

¹⁶³ E. Karsh, 2002, 91-92.

dopuštenja iračkim zrakoplovima da se kreću iranskim zračnim prostorom i koriste njihove vojne aerodrome u ratu.¹⁶⁴ Američka bliskoistočna doktrina ipak je ostala uglavnom nepromijenjena, izuzev izmjene politike *Dual Containment* u okviru koje se od 1993. podrazumijevalo dvostruko zadržavanje iranske i iračke ugroze američkih interesa u regiji.¹⁶⁵ Dodatak akomodacionističkih¹⁶⁶ ekonomskih stavova u američku vanjskopolitičku računicu tijekom 1980-ih i 1990-ih nije ni u kojoj mjeri utjecao na diskontinuitet u Washingtonovom pristupu regiji, budući da je temeljna pretpostavka o nekompatibilnosti arapskih nacionalnih bića sa zapadnim vrijednostima i institucijama ostala postojanom. Zlatno doba američkog međunarodnog ugleda započeto raspadom Sovjetskog saveza i uspostavom svojevrsne američke globalne hegemonije tijekom 1990-ih doprinijelo je osjećaju (lažne) sigurnosti u Washingtonu i uvjerenosti o uspjehu vanjskopolitičkih doktrina, uključujući i bliskoistočnu, premda su neki neokonzervativci¹⁶⁷ predlagali potrebu vojne intervencije u Iraku. Temeljita reevaluacija američkih vanjskopolitičkih stavova nastupila je tek nakon terorističkih napada 11. rujna 2001. kada kroz Rat protiv terorora i pokretanje demokratizacijskih procesa na Bliskom istoku započinje četvrta etapa američke bliskoistočne politike. Invazija na Irak pokrenuta na kontroverznom navodima o iračkom nuklearnom programu dosad nepotvrđene istinitosti označila je ulazak u posljednju, petu fazu američke bliskoistočne politike. Demokratizacija i zadržavanje nuklearizacije Irana i dalje su ostali temeljnim postavkama, međutim SAD su pokrenule proces osamostaljivanja od ovisnosti o uvozu nafte, posebice bliskoistočne.¹⁶⁸ Danas u jeku munjevitog prevrata u Afganistanu te diskutabilnog (ne)uspjeha demokratizacijskog procesa u Iraku nalazimo se u razdoblju nove reevaluacije američke vanjske politike, čiji razvoj i odjek ostaje za vidjeti. Bliski istok koji je za američke (ekonomske) interese bio jedno od najvažnijih područja još od završetka Drugog svjetskog rata, u jeku razvoja metoda *frackinga* i vađenja nafte iz škriljevca koje su učinile SAD neovisnim o uvozu nafte, pretvara se u područje smanjenog interesa Washingtona. Iransko – irački rat kao posljednju žrtvu je uzeo svojeg inicijatora 2003. godine od kada je Irak uslijed

¹⁶⁴ G. L. Simmons, 1994, 278.

¹⁶⁵ Y. Halabi, 2009, 85.

¹⁶⁶ Akomodacionizam – pristup vanjskoj politici u okviru kojeg se smatralo siromaštvo uzrokovano korupcijom i disproporcionalnom raspodjelom bogatstva glavnim uročnikom nezadovoljstva arapskih narodnih masa, ravnomjernija raspodjela bogatstva i izgradnja tržišne ekonomije stoga su trebali za rezultat imati prihvaćanje zapadnih vrijednosti i institucija među svekolikim pučanstvom koje bi se u zapadnim socioekonomskim rješenjima vidjelo uzročnika svojeg rastućeg strandarda. Y. Halabi, 2009, 88.

¹⁶⁷ Neo - konzervativizam – vanjskopolitički pristup u okviru kojeg se pozivalo na američku intervenciju kod „odmetnutih“ režima, prvenstveno svrgavanje Sadama Huseina, mnogi zagovornici ovog pristupa (D. Rumsfeld, P. Wolfowitz, R. Zoellick) postali su dijelom administracije Georgea Busha mlađeg, igrajući značajnu ulogu u američkoj odluci o pokretanju rata u Iraku. Y. Halabi, 2009, 97.

¹⁶⁸ Y. Halabi, 2009, 3.

građanskog rata postao krnja država, no Iran je nastavio svoj razvoj i jačanje uslijed promjenjivih geopolitičkih prilika u regiji i svijetu. Danas je sprječavanje iranskog razvoja nuklearnog oružja jedan od rijetkih segmenata američke bliskoistočne politike koji je ostao dosljedan u posljednja dva desetljeća te ostaje vidjeti daljni razvoj američkog interesa za Iran, Irak i čitavu regiju.

7. Zaključak

Političke i osobne ambicije, ekonomski interesi, ideološke agende ili puko okretanje interesa domaće javnosti s unutarnjih (ne)prilika ka vanjskom neprijatelju, sve su to stotine puta kroz povijest viđeni uzroci ratova. Iransko – irački rat je međutim spojio čitav niza različitih motiva za sukobljavanje, koji su jednakim intenzitetom koji je doveo do izbijanja rata nastavili plamtjeti u srcima i umovima Iranaca i Iračana godinama nakon što je postalo očito kako je izglednost potpunog poraza neprijatelja malo vjerojatna. Čak i nakon što je javno mnijenje u objema državama u korist ratnog napora splasnulo, nepokolebljivost vodstva obaju strana, spremnog krvlju čitavih pokoljenja svojih sunarodnjaka platiti ideološke i/ili političke ambicije ostala je jednako postojana. Rat koji je zauvijek promijenio dinamiku odnosa moći na Bliskom istoku i nadovezao se na dotad neviđen ustanak narodnih masa u Teheranu motiviranih religijsko – ideološkim sentimentom, naoko je završio bez pobjednika, bez ijednog metra kvadratnog novog teritorija za ijednu stranu ili ijednog dolara reparacija. Unatoč naočitom uzaludnom pokolju po nekim procjenama i preko milijun ljudi na obje strane, u današnjem vremenu svjedočimo dalekosežnim posljedicama Iransko – iračkog sukoba i njegovog utjecaja na Bliski istok i svijet. Iranski islamizam nakratko je opstruiran međutim diskutabilno je u kojoj je mjeri i da li je uopće rat oslabio poziciju Teherana. Visoka cijena u krvi ipak je polučila i veliku nagradu u vidu konsolidacije iranskog nacionalnog bića, okupljenog oko hijerokratske vlasti, u čiju je kolektivnu svijest ostala utkanom memorija o „epskoj“ borbi za preživljavanje protiv vanjskog agresora i njegovih zapadnih sponzora. Sadam Husein je iz rata izašao vojno moćniji i s pojačanim ugledom u (arapskom) svijetu, međutim irački vanjski dug je premašio 200% BDP-a, stavljajući pritisak na Bagdadskog autokrata suočenog s rastućim unutarnjim nezadovoljstvom zbog rata koji je uništio životni standard Iračana i nemogućnošću obnove zemlje zbog otplate dugova. Kako vrijeme odmiče svjedočimo da je Iran izašao kao dugoročni pobjednik budući da je Sadam zbog dužničkog ropstva Zaljevskim zemljama pokrenuo još jednu invaziju, koja je dodatno otežala poziciju Iraka i dovela do potpune međunarodne izolacije Bagdada. Zaljevski rat i Rat u Iraku, koji su nedvojbeno svoje korijene imali u zbivanjima tijekom Iransko – iračkog rata, osigurali su preobrazbu Iraka iz jedne od glavnih velesila čitavog muslimanskog svijeta u disfunkcionalnu državu, koja je idealni inkubator za proiranske šijitske pokrete. Clausewitzeva tvrdnja o politici kao utrobi iz koje se rađa rat doista se obistinila na primjeru Iraka, čiji je apsolutni vladar okružen beskičmenjacima svojom politikom doveo do tri rata u rasponu od nepunih tri desetljeća. Ironija u Sadamovim avanturama je da je svakim novim iračkim ratom, njegov

istočni susjed jačao, premda su i Iransko – irački rat i Zaljevski rat pokrenuti kako bi Irak ojačao svoju poziciju naspram Irana kao glavnog oponenta u regiji. Sjedinjene Države su pritom odigrale integralnu ulogu u stvaranju današnje bliskoistočne situacije, s obzirom na obilatu podrška SAD iračkom ratnom naporu u ratu s njihovim glavnim antagonistom. Nedostatak ikakve kritike prema iračkom kršenju međunarodnog pomorskog prava ili nečovječnom postupanju prema Kurdima u kombinaciji s vojnotrgovinskom i financijskom podrškom uvjerila je al – Tikritija¹⁶⁹ kako ima američko odobrenje da oblikuje bliskoistočne prilike po svojem htijenju. Iluzija o nedodirljivosti Bagdada u očima Amerike i međunarodne javnosti kombinirana sa servilnošću Sadamovih poltrona dovela je do još jedne za Irak kobne vanjskopolitičke avanture. Iransko – irački rat postavio je stoga temelje svih budućih događanja na Bliskom istoku kao i promjene odnosa moći u toj regiji. SAD su svojim neorijentalističkim pristupom u kombinaciji s politikom *Dual Containment* „dodale ulje na vatru“ regionalnih tenzija kao i kontroverznim krajem svoje vanjskopolitičke sapunice s Bagdadom u vidu invazije američke koalicije na Irak 2003. godine. Sadam Husein zaista je živio geslo Cesarea Borgie „*aut Caesar aut nihil*“, nastojeći osigurati apsolutnu vlast još od svojeg asistiranja al – Bakru u rukovodstvu Iraka, međutim njegova glad za vlašću i moći u državi i izvan nje u konačnici ipak nije imala kraj kakvom se nadao. Premda je Bagdad prestao igrati ikakvu značajnu ulogu u regiji, borba za utjecaj i/ili uspostavu hegemonije na Bliskom istoku se nastavlja kroz sukob Irana i Saudijske Arabije, čiji se daljnji rasplet ostaje za vidjeti u kontekstu smanjivanja interesa Washintona za direktnom uključenosti u tamošnje prilike.

¹⁶⁹ Al - Tikriti – pseudonim Sadama Huseina, budući da je bio iz grada Tikrita, odakle je dolazila glavnina visokih dužnosnika stranke Ba'ath kao i iračkih političkih rukovodilaca. „Tikritski klan“ je vladao Irakom od državnog udara 1968. do pada Sadamova režima 2003.

8. Sažetak

Paranoidnost Sadama Huseina zbog mogućnosti unutarnjeg ustanka u kombinaciji s političkim i osobnim ambicijama prevagnula je u odluci o pokretanju invazije na Iran. Teheran je istodobno nakon revolucije 1979. zauzeo tvrdokoran stav glede Ba'ath režima, čija je sekularnost i marginalizacija šijitskog stanovništva viđena od strane iranskih klerika kao „blasfemija“. U jeku visokih napetosti na obje strane, Irak je preuzeo inicijativu i napao prvi, međutim irački gambit se pretvorio u krvavi osmogodišnji rat koji je ekonomski iscrpio obje nacije i odnio stotine tisuća života. Korištenjem bojnih otrova, napadima na neutralno brodovlje i krvavim (uglavnom) pozicijskim ratovanjem Iransko - irački sukob neodoljivo podsjeća na Prvi svjetski rat, no u slučaju Irana i Iraka bespoštedno žrtvovanje cjelokupnih nacionalnih resursa nije urodilo jasnim „plodovima pobjede“. Rat bez pobjednika kako je poznat Iransko- irački sukob doveo je do nove iračke agresije već 1990. koja je uništila svaku toleranciju SAD-a i saveznika za režim Sadama Huseina. Sjedinjene Države su pritom svojom nekritičkom podrškom Iraku tijekom 1980-ih neposredno dovele do uvjerenosti Sadama o spremnosti Washingtona da podrži svaki njegov potez u regiji. Dalekosežni odjek Iransko – iračkog rata osjeća se u regiji i svijetu i danas, kroz prizmu iransko – saudijske geopolitičke partije na Bliskom istoku i uloge SAD-a u istoj. Rat bez pobjednika imao je jednog definitivnog gubitnika, Sadama Huseina koji je 2003. izgubio i život dok Iran u odmaku vremena postaje izglednim dugoročnim pobjednikom rata koji je uzrokovao propast glavnog protivnika Islamske republike u regiji i jačanje proiranskih snaga na Bliskom istoku.

Ključne riječi: Irak, Iran, Iračko–iranski rat, SAD, Sadam Husein, režim, Bagdad, Teheran, „Tankerski rat“

9. Summary

Iran-iraq war and US policy in the Middle East

Saddam Hussein's paranoia over the possibility of an internal uprising combined with political and personal ambitions prevailed in the decision to launch an invasion of Iran. At the same time, after the 1979 revolution, Tehran took a stubborn stance on the Ba'ath regime, whose secularity and marginalization of the Shiite population was seen by Iranian clerics as "blasphemy." In the midst of high tensions on both sides, Iraq took the initiative and attacked first, however the Iraqi gambit turned into a bloody eight-year war that economically exhausted both nations and took hundreds of thousands of lives. With usage of war poisons, attacks on neutral ships and bloody (mostly) positional warfare, the Iran-Iraq conflict is irresistibly reminiscent of World War I, but in the case of Iran and Iraq, the relentless sacrifice of all national resources has not yielded clear "fruits of victory." The war without a winner, as the Iran-Iraq conflict is known led to a new Iraqi aggression as early as 1990, which destroyed all tolerance of the United States and allies for Saddam Hussein's regime. The United States, with its uncritical support for Iraq during the 1980s, directly led to Saddam's conviction that Washington was ready to support his every move in the region. The long - reaching echo of the Iran - Iraq war is still felt in the region and the world today, through the prism of the Iranian - Saudi geopolitical party in the Middle East and the role of the United States in it. The war without a winner had one definite loser, Saddam Hussein, who lost his life in 2003 as Iran became a likely long-term winner of the war that caused the downfall of the Islamic Republic's main adversary in the region and the strengthening of pro-Iranian forces in the Middle East.

Key words: Iran, Iraq, Iran – Iraq war, USA, Sadam Hussain, regime, Bagdad, Teheran, „Tanker war“

10. Literatura

B. Brakus, 2016., „Iranska revolucija“, *Rostra : Časopis studenata povijesti sveučilišta u Zadru*, 7(7): 183 – 192.

Britannica, <https://www.britannica.com/place/Middle-East> (23. srpnja. 2021.)

S. Chubin, 1989., „The Last Phase of the Iran – Iraq War: From Stalemate to Ceasefire“, *Third World Quarterly*, 11(2): 1 – 14.

Fanack.com, <https://fanack.com/wp-content/uploads/2014/10/iraq-iran-war-was-a-war-of-attrition-iraq-war-map-03.jpg> (23. kolovoza 2021.)

Y. Halabi, 2009., *US Foreign Policy in the Middle East, From Crises to Change*, London: Routledge, 2009.

F. Halliday, 1991., „The Gulf War and Its Aftermath: First Reflections“, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 67(2): 223 – 234.

IBT, <https://www.ibtimes.com/25-years-after-worst-chemical-weapon-massacre-history-saddam-husseins-attack-halabja-iraq-city> (17. kolovoza 2021.)

Iran-Iraq War and Navigation in the Gulf, *International Legal Materials*, 1987., 26(5) 1422 – 1487.

E. Karsh, 2002., *Iran-Iraq War, 1980-1988.*, Oxford: Osprey Publishing, 2002.

D. D. Kaye, A. Nader, P. Roshan, 2011., *Israel and Iran; A Dangerous Rivalry* Pittsburg: RAND Corporation, 2011.

H. Kissinger, 2015., *Svjetski poredak*, Zagreb: Školska knjiga, 2015.

R. Leckow, 1988., „The Iran-Iraq Conflict in the Gulf: The Law of War Zones“, *The International and Comparative Law Quarterly*, 37(3): 629 – 644.

Los Angeles Times, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1987-08-07-mn-1141-story.html> (10. kolovoza 2021.)

Militarywiki, https://military.wikia.org/wiki/1987_Mecca_incident (10. kolovoza 2021.)

G. L. Simons, 1994., *Iraq: from Sumer to Saddam*, London: The Macmillan Press Ltd., 1994.

Sipri, https://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php (13. kolovoza 2021.)

M. Sterner, 1984., „The Iran – Iraq War“, *Foreign Affairs*, 63(1): 128 – 143.

C. Wright, 1980., „Implications of the Iraq – Iran War“, *Foreign Affairs*, 59(2): 275 – 303.

The New York Times, <https://www.nytimes.com/1988/07/21/us/khomeini-accepts-poison-of-ending-the-war-with-iraq-un-sending-mission.html> (18. kolovoza 2021.)

United Nations Peacemaker, <https://peacemaker.un.org/iraqiran-resolution598> (10. kolovoza 2021.)

You Tube <https://www.youtube.com/watch?v=jvUlotPLYKA> (21. srpnja 2021.)